

TIJDWIJS – Handleiding groep 4

INLEIDING	2
BASISLESSEN VOOR GROEP 4	4
1. Mijn eigen geschiedenis: tijdbalk van eigen leven met leeftijden en jaartallen	4
2. Introductie van de TIJDWIJS-tijdbalk de laatste drie tijdvakken	7
3. Introductie van de TIJDWIJS-tijdbalk en de eerste drie tijdvakken.....	13
Wekelijkse TIJDWIJS - activiteiten	16
Opzet en werkwijze	16
Overzicht van verhalen bij de zes tijdvakken	17
1. Tijd van Jagers en Boeren - Jagen en verzamelen	18
2. Tijd van Jagers en Boeren - De eerste boeren.....	19
3. De Romeinse tijd - De Romeinen komen	22
4. De Romeinse tijd - Weg met de Romeinen	23
5. De Middeleeuwen - Een koning wordt keizer	26
6. De Middeleeuwen - De graven van Holland.....	27
7. Tijd van de Stoommachines - De tijd van de koningen	30
8. Tijd van de Stoommachines - Kinderen in de fabriek.....	31
9. Tijd van de Wereldoorlogen - Koningin Wilhelmina	34
10. Tijd van de Wereldoorlogen - Anne Frank.....	35
11. Tijd van Televisie en Computer - Een nieuwe oorlog en een ramp.....	38
12. Tijd van Televisie en Computer – De vooruitgang.....	39
BIJLAGE – Kenmerken van Tijdvakken.....	42

INLEIDING

Leerlingen van groep 4 bevinden zich in de overgang van ontluikend naar aanvankelijk tijdsbesef.

De basislessen en wekelijkse activiteiten zijn gericht op de doelen van niveau B, aanvankelijk tijdsbesef, zoals hieronder omschreven.

In alle **Tijdswijs**-activiteiten wordt gewerkt aan een combinatie van deze doelen.

Doelen niveau B - aanvankelijk tijdsbesef	
1. Tijdsaanduidingen	Toepassen van de namen van de tijdvakken die het meest recent en het langst geleden zijn, zoals: <i>Tijd van Televisie en Computer, de Wereldoorlogen, Stoommachines, Tijd van Jagers en Boeren, Romeinse tijd en Middeleeuwen</i> . Herkennen van jaartallen n.C.
2. Chronologische volgorde	Op chronologische volgorde plaatsen van de tijdvakken van doel 1 en afbeeldingen van bekende personen en concrete gebeurtenissen zoals bijv. uitvindingen.
3. Tijdbalk	Gebruiken van een tijdbalk met de namen van tijdvakken van doel 1.
4. Kenmerkende aspecten	Gebruiken/herkennen van sociale en culturele kenmerkende aspecten van de tijdvakken van doel 1.
5. Continuïteit en verandering	Herkennen en benoemen van veranderingen, verschillen en overeenkomsten in de levenswijze van mensen <i>tussen</i> verschillende tijdvakken en het heden.

Basislessen

De methodiek start met **drie basislessen** van ongeveer 45 minuten.

1. "Mijn eigen geschiedenis", een activiteit met een eenvoudige tijdbalk van het eigen leven, waarbij leerlingen leren jaartallen te gebruiken. Ze plaatsen hun eigen leven op de **TIJDSWIJS**-tijdbalk en zien dat dit maar een heel klein stukje van de geschiedenis is.
2. Introductie van de **TIJDSWIJS**-tijdbalk, over de laatste drie tijdvakken: de tijd van Stoommachines, Wereldoorlogen en Televisie & Computer. Bij "Onze tijd", de tijd van televisie en computer, leren de leerlingen wat er in deze tijd, waarin ook hun ouders en opa's en oma's zijn geboren en opgegroeid, veranderd en hetzelfde gebleven is.
3. Vervolg van de introductie van de **TIJDSWIJS**-tijdbalk, over de eerste drie tijdvakken: de tijd van Jagers & Boeren, de Romeinse tijd en de Middeleeuwen. In deze les besteden we ook kort aandacht aan het 'gat' tussen de eerste drie en de laatste drie tijdvakken.

Les 2 en les 3 worden afgesloten met het ophangen van een afbeelding bij ieder tijdvak.

Wekelijkse Tijdwijis-Activiteiten

Na de basislessen wordt wekelijks op een vast moment een half uur ingeroosterd voor een activiteit waarbij de **TIJDWIJS**-tijdbalk wordt gebruikt en wordt geoefend met de doelen voor historisch tijdsbesef.

De wekelijkse **Tijdwijis-activiteiten** zijn gebaseerd op verhalen en filmpjes bij de tijdvakken. Deze activiteiten kunnen los van het curriculum uitgevoerd worden. De activiteiten zijn ook heel geschikt om gekoppeld te worden aan het wekelijkse voorleesmoment. De activiteiten bij de verhalen zijn in deze handleiding uitgewerkt. Deze uitwerkingen bevatten suggesties waar de leerkracht een keuze uit kan maken.

Aan het eind van iedere activiteit kiezen de leerlingen op het digibord een afbeelding uit die (eventueel in de volgende les) uitgeprint (en geplastificeerd) aan de klassikale **TIJDWIJS**-tijdbalk wordt gehangen.

De benodigde materialen staan op de website www.historischtijdsbesef.nl

Bij de start van iedere activiteit wordt verwezen naar de tijdbalk aan de muur en de afbeelding die daar in de vorige les voor gekozen is.

Voor ieder tijdvak zijn twee activiteiten ingepland. Na de twee activiteiten van een tijdvak plaatsen de leerlingen een aantal afbeeldingen op de digitale **TIJDWIJS**-tijdbalk. Daarnaast is het ook mogelijk n.a.v. onderwerpen in andere lessen (bijvoorbeeld een taalles) te verwijzen naar de tijdbalk of er een afbeelding aan te hangen

De opzet van de wekelijkse activiteiten wordt verder toegelicht op blz. 16.

Optionele Activiteiten

Als afsluiting na afloop van de wekelijkse activiteiten zijn er de volgende suggesties:

- Leerlingen gaan onder de tijdlijn staan, bij de tijd waarin ze het liefst geleefd zouden hebben;
- Een thema door de tijd met afbeeldingen die bij de juiste tijd geplaatst moeten worden, bijv. reizen, wonen, kleding.

Kenmerken van de tijdvakken voor groep 4

Als ondersteuning is voor de leerkracht een overzicht toegevoegd met de kenmerken van de tijdvakken op niveau B (zie bijlage blz. 42).

BASISLESSEN VOOR GROEP 4

1. Mijn eigen geschiedenis: tijdbalk van eigen leven met leeftijden en jaartallen

DOELEN	Doel 1 t/m 5: Tijdsaanduidingen, volgorde van gebeurtenissen, eenvoudige tijdbalk, welke gebeurtenissen waren belangrijk in ons leven, wat is veranderd, wat is hetzelfde gebleven?
DOEL - bespreken en evalueren met leerlingen	We leren - welke belangrijke gebeurtenissen er in ons leven er waren en hoe oud we toen waren; - dat een tijdbalk handig is om belangrijke gebeurtenissen van je leven op een rijtje te zetten. Je kunt dan ook kijken hoe lang – hoeveel jaar - iets geleden is en wat er in je leven veranderd is; - in welk jaar we geboren zijn en welke jaartallen bij belangrijke gebeurtenissen in ons leven horen; - dat er ook een tijdbalk van de geschiedenis is, die heel ver terug gaat in de tijd; - dat de tijdbalk van ons leven maar een heel klein stukje is op de grote Tijdwijz-tijdbalk.
AANDUIDINGEN VAN TIJD EN TIJDSINDELING	Jaar - leeftijden – hoeveel jaar geleden....? – Hoe oud was je toen.... Wat is veranderd? Wat is hetzelfde gebleven? Jaartallen van 2005 tot nu; vaardigheid om jaartallen terug te tellen vanaf het huidige jaartal naar het geboortjaar van de leerlingen.
HISTORISCHE BEGRIPPEN	Belangrijke gebeurtenis - jaartal
MATERIALEN	- A-4'tjes met gekopieerde vakjes. Een tijdbalk bestaat uit 3 liggende A-4'tjes, met op ieder A-4'tje 3 levensjaren, die de leerlingen zelf invullen. - Fotootjes, van belangrijke gebeurtenissen, die de leerlingen van thuis hebben meegenomen. Formaat max. 10 x 10 cm. Lijm. - Optioneel: Voorbeeldtijdbalk van de leerkracht op papier of op digibord. - Digitale voorbeeld van Tim en de Tijdwijz-tijdbalk. - Werkblad met vragen bij de eigen tijdbalk met jaartallen - Optioneel: Klassenfoto voor aan de tijdbalk.

Voorbeeldbrief om mee te geven voor de ouders (eventueel vast een lege envelop bijsluiten).

Beste ouders/verzorgers:

Op(dag/datum) gaan we met de leerlingen van groep 4 werken met foto's van hun leven van baby tot nu. Zou u hiervoor samen met uw zoon/dochter een aantal foto's willen uitzoeken en uitprinten?

Het gaat om enkele (4 of 5) foto's van situaties of gebeurtenissen die voor uw zoon/dochter belangrijk waren. De uitgeprinte foto's mogen maximaal 10 bij 10 cm. groot zijn.

Wilt u achterop iedere foto schrijven wanneer de foto is gemaakt en hoe oud uw kind toen was?

Kunt u de foto's uiterlijk(dag/datum) aan uw zoon/dochter meegeven?

Hartelijk dank voor uw medewerking.

Met vriendelijke groet,

UITWERKING

Leerlingen hebben foto's van thuis meegenomen en deze thuis met hun ouders/verzorgers besproken. Zie voorbeeldbrief.

Als het niet mogelijk is fotootjes mee te laten nemen, kunnen de leerlingen evt. ook tekeningetjes maken bij jaren met belangrijke gebeurtenissen.

Inleiding – 10 minuten

De leerlingen leggen hun foto's op tafel. De leerkracht vraagt of ze dat in volgorde van de tijd willen doen. Enkele leerlingen mogen bij een van de foto's – die ze heel belangrijk vinden – kort vertellen waarom dit zo belangrijk was.

Optioneel laat de leerkracht een tijdbalk van het eigen leven zien met foto's van enkele belangrijke gebeurtenissen.

Kern 1– 15 minuten

De leerkracht legt de opdracht uit m.b.v. het leven van Tim op het digibord (nog zonder de jaartallen). De leerkracht vertelt hoe oud Tim bij ieder plaatje was. De plaatjes kunnen door een leerling in de juiste vakjes worden gesleept. Het kan zijn dat er in een jaar meerdere belangrijke gebeurtenissen waren. Als er genoeg tijd is kunnen de leerlingen nog een korte tekst bij de foto's schrijven.

Uitdelen van de A4'tjes. Eerst de levensjaren invullen – kan evt. gezamenlijk.

Leerlingen plakken foto's in de goede vakjes – en schrijven er evt. een korte tekst– individueel.

Kern 2– 15 minuten

Jaartallen bij de leeftijden plaatsen. Ook weer eerst bij het voorbeeld van Tim.

Tim is nu 9 jaar. Wie weet wanneer Tim geboren is? Welk jaar is het nu?

Bekijken van de voorbeeldtijdbalk van Tim op het digibord, nu met de vakjes met jaartallen. Daar gezamenlijk de jaartallen bij slepen.

Leerlingen rekenen uit wanneer zij geboren zijn.

Leerlingen schrijven daarna de jaartallen bij hun eigen tijdbalk met de leeftijden. Ze beantwoorden enkele vragen op een werkblad.

Werkblad

- In welk jaar ben je geboren?
- Welk jaar is het nu?
- In welk jaar ging je voor het eerst naar school?
- Welke gebeurtenis in jouw leven vind je de belangrijkste?
- In welk jaar was dat en hoe oud was je toen?
- Waar kun je jaartallen nog meer voor gebruiken?

Afsluiting – 5 minuten

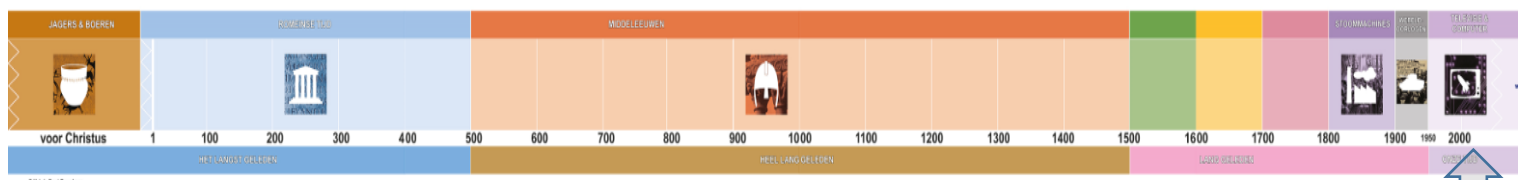
- Openen van de **Tijdwijis**-tijdbalk op het digibord.
 - Hier zie je een tijdbalk met de jaren vanaf 1 tot 2000 en nog een stukje daarachter.
 - Uitleggen dat de jaren tellen vanaf de geboorte van Christus en dat dat 2015 jaar geleden is.
 - Waar passen de tijdbalken die wij nu hebben gemaakt in op de grote **Tijdwijis**-tijdbalk?

Terugblik op de doelen – wat hebben we nu geleerd?

Doel van de bespreking is dat de leerlingen beseffen dat een tijdbalk een handig middel is om een levensverhaal samen te vatten en in beeld te brengen.

Je kunt ook kijken hoe lang iets geleden is, welk jaar het toen was en wat er allemaal veranderd is. De tijdbalk van ons leven is maar een heel klein stukje op de grote **Tijdwijis**-tijdbalk.

Tekst van "2015 - groep 4" aan de digitale en de klassikale tijdbalk hangen, eventueel met een klassenfoto.

groep 4 - 2015
(met klassenfoto)

Voorbeeld: Het leven van Tim hier al ingevuld – het werkmateriaal voor het digibord staat op: www.historischtijdsbesef.nl

									
	leren lopen met opa				op voetbal			verhuizin	
0 jaar	1 jaar	2 jaar	3 jaar	4 jaar	5 jaar	6 jaar	7 jaar	8 jaar	9 jaar

2. Introductie van de TIJDWIJS-tijdbalk de laatste drie tijdvakken

DOELEN	Doel 1 t/m 5: Tijdsaanduidingen, volgorde van gebeurtenissen, welke gebeurtenissen waren belangrijk, eenvoudige tijdbalk, kenmerken van tijdvakken, wat is veranderd of hetzelfde gebleven?
DOEL - bespreken en evalueren met leerlingen	We leren - dat we de geschiedenis in verschillende tijden hebben verdeeld; - dat we de tijden van de geschiedenis kunnen zien op een tijdbalk; - dat onze tijd 'de tijd van televisie en computer' wordt genoemd; - welke belangrijke gebeurtenissen er in onze tijd, de tijd van Televisie & Computer zijn geweest. - over het leven van opa's en oma's en papa's en mama's in onze tijd; - wat er veranderd is of hetzelfde gebleven in de kindertijd van opa's en oma's, papa's en mama's en onze kindertijd; - dat de tijd voor de tijd van Televisie & Computer de tijd van de Wereldoorlogen was. - dat de tijd voor de tijd van de Wereldoorlogen de tijd van de Stoommachines was. - welke belangrijke gebeurtenissen bij de tijd van de Wereldoorlogen en van de Stoommachines horen.
AANDUIDINGEN VAN TIJD EN TIJDSINDELING	De namen van de laatste drie tijdvakken op de tijdbalk: Tijd van de Stoommachines, van de Wereldoorlogen en van Televisie & Computer. 'Lang geleden' en 'onze tijd'. 1800 - 1900 - 1950 - 2000 - 2015
HISTORISCHE BEGRIPPEN	Belangrijke gebeurtenissen en uitvindingen: de eerste televisies, de eerste computers, de uitvinding van het internet - de Tweede Wereldoorlog - de uitvinding van de auto, het vliegtuig en de stoomtrein, - anders en hetzelfde.
MATERIALEN	- Digitale TIJDWIJS-tijdbalk - Ppt over de 3 tijdvakken: Tijd van Televisie & Computer, van de Wereldoorlogen en van de Stoommachines. - Afbeeldingen van de jaren '50/'60; '70/'80 en van nu op het digibord. - Afbeeldingen om aan de klassikale tijdbalk te hangen - (geplastificeerd) op half A4.

UITWERKING

Ppt over de drie tijdvakken: Tijd van de Stoommachines, van de Wereldoorlogen en van Televisie & Computer.

- **Dia 1** Doel van de les bespreken: Vorige week hebben we geleerd dat ons eigen leven een klein stukje is van de hele grote tijdbalk van de geschiedenis. Vandaag gaan we leren dat er in de geschiedenis verschillende tijden zijn geweest. We gaan nog verder terugtellen in de tijd naar de jaren voordat jullie geboren zijn. We gaan leren over de tijd van de Stoommachines, van de Wereldoorlogen en van Televisie & Computer. Op de volgende dia kunnen we dat al beter zien.
- **Dia 2** We gaan vandaag kijken naar het laatste stuk van de tijdbalk, naar 'Onze Tijd' en naar twee tijden die 'lang geleden' zijn: de Tijd van de Stoommachines en de Tijd van de Wereldoorlogen. We gaan wel 200 jaar terug in de tijd. We gaan leren over belangrijke gebeurtenissen en over wat er in de tijd veranderd is en wat het zelfde is gebleven. We beginnen met Onze Tijd.
 - Hoe heet die tijd nog meer?
 - Waar past jullie leven op deze tijdbalk?
 - Wie leven er nog meer in onze tijd? (mama's en papa's, opa's en oma's)
 - Aanwijzen wanneer de leerkracht is geboren en wanneer (ongeveer) de ouders en de grootouders van de leerlingen.
 - Wanneer is onze tijd begonnen?
 - Hoe lang is dat geleden? (meer dan 50 jaar)
 - Wie kent iemand die in 1950 is geboren?

- Hoe oud zou die persoon nu zijn?

- **Dia 3** We gaan eerst kijken naar het plaatje (icoon –logo) dat bij Onze tijd hoort. Bekijken van het pictogram: wat zie je hier allemaal?
Op de achtergrond een 'kaart' met elektronische schakelingen uit een computer. Op de voorgrond een televisietoestel met in beeld een raket.

- De plaatjes van de televisie en de computer laten verschijnen na het bespreken van het pictogram.

- **Dia 4** Eerst het filmpje bekijken – Canonclip over de televisie tot 1.52 minuten.
<http://entoen.nu/televisie/beeld-en-geluid/canonclip-de-televisie-%28groep-5-en-6%29#beeld>
Daarna een gesprek nav het filmpje en de foto's op de dia.

- Wanneer was de eerste televisie-uitzending? Hoe lang is dat geleden?
- Wat was anders bij de eerste televisies? (zwart-wit / één zender – niet iedereen had tv –één tv in huis)
- Vraag maar eens aan papa en mama of opa en oma of ze iets kunnen vertellen over hun eerste televisie.

- **Dia 5** Computer en internet.

Na de televisie kwamen de computer en het internet. De leerkracht plaatst deze uitvindingen met muisklikken op de tijdbalk van dit tijdvak. Ze verschijnen een voor een in beeld, eerst op de tijdbalk, daarna de tekst en dan het plaatje.

- De eerste TV – 1951
- De eerste PC – 1981, deze was van IBM – er waren al eerder computers oa de Apple II, maar deze IBM was het eerste systeem dat expliciet met de naam personal computer op de markt werd gebracht. De pc werd steeds goedkoper en gemakkelijker te gebruiken waardoor steeds meer bedrijven en huisgezinnen er een kochten.
- Het internet, 1991.
- Wat was anders bij de eerste computers? (ze waren heel groot – ze waren veel langzamer – je kon er geen films op bekijken – ze hadden geen internet).
- Vraag maar eens aan papa en mama of opa en oma of ze iets kunnen vertellen over hun eerste computer.

Dia 6 Veranderingen in onze tijd.

Onze tijd is de tijd waarin wij leven en ook onze ouders en grootouders. Er is in onze tijd – tussen 1950 en nu – veel veranderd. We hebben dat al gezien bij de televisie en de computer. Op het digibord (www.historischtijdsbesef.nl) staan afbeeldingen uit:

- de tijd dat de opa's en oma's jong waren
- de tijd dat papa's en mama's jong waren
- de tijd van de kinderen zelf

De afbeeldingen een voor een naar de goede tijd slepen en met de leerlingen bespreken wat er veranderd is en wat hetzelfde is gebleven (zie voorbeeld onderaan deze les).

- **Dia 7** Bekijken van het pictogram: wat zie je hier allemaal?

Op de achtergrond een demonstratie van werklozen in de jaren dertig, symbool voor de economische crisis – hier wordt niet op ingegaan. We gaan in op de voorgrond: een tank, symbool voor de wereldoorlogen.

De wereldkaart laten verschijnen na het bespreken van het pictogram.

De wereldkaart met landen die betrokken waren bij de Tweede Wereldoorlog. Dit alleen om een idee te geven dat het echt een 'wereldoorlog' was. De geallieerde landen zijn groen (lichtgroen geeft aan dat deze landen later in de oorlog stapten), de landen van de asmogendheden - die met Duitsland meevochten - zijn oranje, de neutrale landen grijs. Op de Eerste Wereldoorlog gaan we niet in (Nederland was neutraal), maar deze wordt wel kort genoemd op dia 9, vanwege de logica van de naamgeving.

Dia 8 Met muisklikken verschijnt de Tweede Wereldoorlog op de tijdbalk. De tijdbalk en de foto's bespreken. (zie voor informatie bij de foto's ook <http://entoen.nu/tweedewereldoorlog/po>)

- Foto van Duitse strijdkrachten op de Dam in Amsterdam.
Aanvankelijk leek de bezetting mee te vallen, maar al snel werd duidelijk wat onvrijheid betekende. Kort aangeven, dat Nederland vijf jaar door Duitsland bezet was – de Duitsers waren hier de baas.
- Foto van Koningin Wilhelmina voor radio Oranje

Op vrijdagochtend 10 mei 1940 werden veel Nederlanders wakker van het gebrom van vliegtuigen, ontploffende bommen en het geratel van tanks. Duitse soldaten waren de grens over getrokken. De oorlog was begonnen. Het Nederlandse leger was veel te zwak om de Duitse aanval tegen te houden. De regering en de koningin moesten naar Engeland vluchten. Koningin Wilhelmina verbleef tijdens de oorlog in Londen. Om de Nederlanders toch te helpen, hield Wilhelmina vanaf juli 1940 toespraken op Radio Oranje. Ze zei bijvoorbeeld dat de Duitsers schurken waren en dat de Nederlanders zich moesten verzetten. De Duitsers waren niet blij met de toespraken van Wilhelmina. Daarom werd het verboden in Nederland om naar radio Oranje te luisteren. Toch luisterden veel Nederlanders stiekem naar radio Oranje. De Duitsers waren zelfs zo boos dat er in de kranten geen foto's meer van Wilhelmina en haar familie mochten komen. Door radio Oranje is de kleur Oranje nu zo populair in Nederland.

▪ Foto van de Bevrijding

In het najaar van 1944 werd het zuiden van Nederland, na ruim vier jaar bezet te zijn geweest door de Duitsers, bevrijd door het Engelse, Amerikaanse en Canadese leger. Deze samenwerkende legers werden de 'geallieerden' genoemd. Het gebied boven de grote rivieren (vooral de grote steden in het westen) was nog niet bevrijd. De rest van Nederland moet nog wachten tot 5 mei 1945. Die dag gaf het Duitse leger zich over en was heel Nederland bevrijd. De soldaten van de geallieerden reden na de bevrijding door de straten met tanks en werden toegejuicht door blijde mensen op straat. De Nederlanders waren heel blij met de vrijheid. Iedereen vierde feest op straat.

- **Dia 9** De tijd voor de Tweede wereldoorlog

Eerste Wereldoorlog met muisklik laten verschijnen op de tijdbalk - kort noemen en vertellen dat Nederland niet meedeed.

Daarna de uitvindingen laten verschijnen op de tijdbalk en daarna de plaatjes met de teksten. Kort ingaan op de uitvinding van de auto, al eind 19^e eeuw uitgevonden, maar pas in de 20^e eeuw kwam het echt tot industriële productie. En het eerste vliegtuig van de gebroeders Wright dat bij de eerste vlucht maar net 1 minuut in de lucht bleef. Daarna ging de ontwikkeling snel. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was de totale vliegtuigproductie van Groot-Brittannië, Frankrijk en Duitsland samen al circa 150.000 stuks.

- **Dia 10** Bekijken van het pictogram: wat zie je hier allemaal?

Op de achtergrond een grand café in een grote stad, symbolisch voor het leven van de rijkere burgerij – hier gaan we niet op in. Op de voorgrond een fabriek, symbool voor de industrialisatie. Door de uitvinding van de stoommachine kwamen er fabrieken in de steden. Ook werd de stoomtrein uitgevonden.

De plaatjes van de fabriek en de stoomtrein laten verschijnen na het bespreken van het pictogram.

- **Dia 11** De eerste stoomtrein verschijnt op de tijdbalk en daarna de tekst en het plaatje.

Kort gesprek n.a.v. het plaatje:

- Wie heeft er wel eens een stoomtrein gezien? / of er al eens mee gereden? /Waar was dat?
- Rijden er nu nog stoomtreinen? / Waar? /wie heeft er weleens mee gereden?
- Wat was anders in de tijd van de stoomtreinen als je het vergelijkt met reizen nu?
- Filmpje <http://entoen.nu/eerstespoorlijn/beeld-en-geluid/canonclip-de-eerste-spoorlijn-%28groep-5-en-6%29#beeld> - canonclip over De Arend 1.36 minuten.

Toelichting:

1839 – Op 20 september 1839 wordt de eerste spoorlijn in Nederland feestelijk geopend.

Stoomlocomotief 'De Arend' rijdt in 25 minuten van Amsterdam naar Haarlem. Dat is snel!

Maar sommige mensen zijn bang voor de stoomtrein. Zij vinden dat hij veel te hard rijdt en erg veel lawaai maakt. Volgens hen is de trein gevaarlijk en onveilig. Hoewel er aanvankelijk ook angst is voor dit 'ijzeren monster', worden er al snel meer spoorlijnen gemaakt. De tweede spoorlijn wordt gebouwd in 1843. Daarna komen er nog meer spoorlijnen. Al snel is de trein heel belangrijk.

In het Spoorwegmuseum in Utrecht is een replica van 'De Arend' te zien.

- **Dia 12:** Vijf afbeeldingen op de juiste plaats op de digitale tijdlijn plaatsen en bespreken wat we deze les hebben geleerd, door bij iedere afbeelding te benoemen waarom deze afbeelding bij dit tijdvak hoort en te vragen: is dat nu nog zo? Wat is er anders? Wat is er hetzelfde gebleven.

Tot slot worden de volgende afbeeldingen (geplastificeerd) op half A4 aan de klassikale tijdbalk gehangen.

Bij iedere afbeelding aan de leerlingen vragen waar deze moet hangen en waarom daar.

Voor thuis Na deze les kunnen de leerlingen met hun ouders en grootouders in gesprek gaan over hun jeugd (school – vrije tijd – televisie – computer - inrichting in huis - speelgoed – zakgeld). Daarvoor krijgen ze een briefje met vragen mee naar huis. De ingevulde tijdbalk (dia 6) wordt op de schoolwebsite geplaatst, zodat ouders en grootouders deze samen met hun (klein)kinderen kunnen bekijken. Eventueel kunnen de leerlingen voorwerpen van thuis mee naar school nemen en een museum van 'onze tijd' inrichten op een tafel onder de tijdbalk.

Voorbeeldbrief

Beste ouders/verzorgers:

Afgelopen week hebben we in de klas een tijdbalk gemaakt van veranderingen in de tijd vanaf 1950 tot nu. Deze tijdbalk vindt u op onze website (link toevoegen). Wilt u deze met uw kind bespreken en iets vertellen over uw herinneringen aan deze tijd? Wellicht is het ook mogelijk dit samen met een van de grootouders te doen? Hieronder vindt u enkele vragen die u met uw kind kunt bespreken en waar u met uw kind antwoorden bij kunt schrijven. Volgende week bespreken we dit in de klas.

Hartelijk dank voor uw medewerking.
Met vriendelijke groet,

Vragen voor de vraaggesprekjes met een ouder en opa of oma

1. Herkent u de plaatjes bij de tijdbalk?
2. Zijn er dingen bij die u ook in huis had vroeger?
3. Herinnert u zich nog wanneer u deze dingen voor het eerst in huis kreeg?
4. Hoe zag een klaslokaal op school eruit toen u/je zo oud was als ik?
5. Waar speelde u/je mee / wat voor speelgoed / spelletjes?
6. Keek u/je vaak tv?
7. Luisterde u/je vaak naar de radio?
8. Had u/je een computer? En een telefoon?
9. Wat kunt u/ kun je nog meer vertellen over de tijd dat u/je kind was?
10. Wat waren belangrijke gebeurtenissen in Nederland en de wereld die 'in het nieuws' waren toen u kind was?

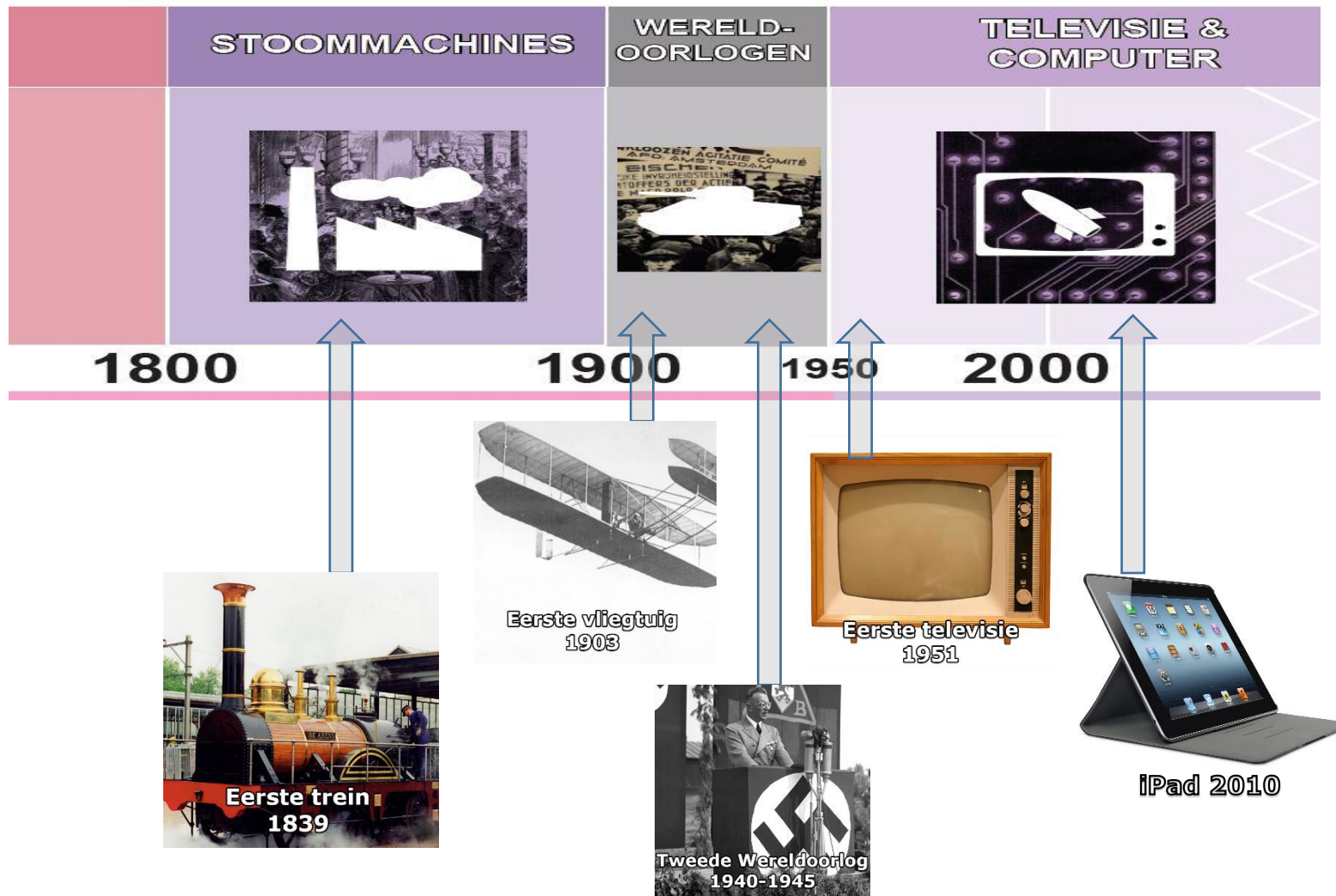
Goede plaatsen voor de afbeeldingen bij dia 6

TELEVISIE & COMPUTER

Goede plaatsen - De laatste drie tijdvakken – dia 12

3. Introductie van de TIJDWIJS-tijdbalk en de eerste drie tijdvakken

DOELEN	Doel 1 t/m 5: Tijdsaanduidingen, volgorde van gebeurtenissen, welke gebeurtenissen waren belangrijk, eenvoudige tijdbalk, kenmerken van tijdvakken, wat is veranderd of hetzelfde gebleven?
DOEL - bespreken en evalueren met leerlingen	We leren - dat de tijd van de tijdbalk heel ver terug gaat – nog verder dan op het papier staat (kartellijn); - dat de eerste tijd op de tijdbalk De Tijd van Jagers en Boeren is; - dat de tijd daarna de Romeinse tijd is; deze tijden zijn 'het langst geleden'. - dat de tijd daarna de Middeleeuwen is; deze tijd is 'heel lang geleden'. - over het leven van mensen in de Tijd van Jagers & Boeren, Romeinse tijd en de Middeleeuwen; - wat er in onze tijd anders is of hetzelfde gebleven als in de drie eerste tijden.
AANDUIDINGEN VAN TIJD EN TIJDSINDELING	De namen van de eerste drie tijdvakken op de tijdbalk: Tijd van Jagers & Boeren, Romeinse tijd, Middeleeuwen. "Het langst geleden" en "heel lang geleden". Voor Christus, 500 en 1500.
HISTORISCHE BEGRIPPEN	Jagers – boeren – grotten – tenten – boerderijen – Romeinen – Germanen – Middeleeuwen – ridders – kastelen – anders en hetzelfde.
MATERIALEN	Digitale TIJDWIJS-tijdbalk Ppt over de drie tijdvakken: Tijd van Jagers & Boeren, Romeinse tijd, Middeleeuwen Afbeeldingen om aan de klassikale tijdbalk te hangen - (geplastificeerd) op half A4.

UITWERKING

Ppt over de tijdbalk en de eerste drie tijdvakken: Tijd van Jagers & Boeren, Romeinse tijd, Middeleeuwen.

- **Dia 1** Doel van de les bespreken: Vorige week hebben we geleerd over de tijd van de Stoommachines, van de Wereldoorlogen en van Televisie & Computer. Vandaag gaan we leren over de eerste tijden van de tijdbalk: de tijd van Jagers & Boeren, de Romeinse tijd, en de Middeleeuwen. We gaan nu heel ver terug in de tijd, naar de tijden die helemaal vooraan op de tijdbalk staan. Hoeveel jaar gaan we dan terug in de tijd?
- **Dia 2** Hier zien we het eerste stuk van de tijdbalk; de tijd van heel lang geleden: de Middeleeuwen en de tijden die het langst geleden zijn: de tijd van Jagers & Boeren en de Romeinse tijd. Op het volgende filmpje kun je zien hoe ver de tijdbalk teruggaat in de tijd: kijk maar eens goed hoe de jaren heel snel terugtellen.
<http://entoen.nu/hunebedden/beeld-en-geluid/canonclip-hunebedden-%28groep-5-en-6%29#beeld> (de eerste 28 seconden van de Canonclip van de Hunebedden, waarin de 'tijdlift' terugtelt naar meer dan 5000 jaar geleden).
- **Dia 3** Tijd van Jagers en Boeren: Dit is de tijd die het langst geleden is. Wel veel meer dan 5000 jaar geleden.
- Bekijken van het pictogram: wat zie je hier allemaal?
Op de achtergrond een grotschildering van een jagersvolk. Op de voorgrond een pot van aardewerk. Die is van een boerenvolk. Aardewerk is door boeren uitgevonden. De eerste mensen waren jagers. Ze trokken rond om hun voedsel te zoeken. Ze woonden in grotten of tenten of eenvoudige hutten. Er zijn grotten gevonden waarin jagers woonden en waarin ze schilderijen hebben gemaakt van de dieren waar ze op jaagden.
Na de jagers kwamen de boeren. Ze verbouwden zelf graan en ze hielden dieren. Ze woonden in boerderijen die ze zelf bouwden van takken en stro. Ze bakten potten van klei om voedsel in te bewaren.
De plaatjes van Jagers en van Boeren laten verschijnen na het bespreken van het pictogram. De verschillen tussen de plaatjes bespreken.

- **Dia 4** Filmpje over de overgang van jagen en verzamelen naar een boerenbestaan: Het Klokhuis, Steentijd: De eerste boeren - Klokhuis. <http://www.schooltv.nl/video/het-klokhuis-steentijd-eerste-boeren/#q=jagers%20en%20boeren> tot 3.40 minuten. (klaarzetten na de reclame)
Daarna een kort gesprek met herhaling van de verschillen tussen de Jagers en de Boeren.
- **Dia 5** De Romeinse tijd. Bekijken van het pictogram: wat zie je hier allemaal? *Op de achtergrond een Romeinse inscriptie in Latijnse letters. Op de voorgrond een tempel.* Wie waren de Romeinen? Een volk uit Rome – dat is een grote stad in Italië. Rond het begin van onze jaartelling werd het zuiden van ons land veroverd door de Romeinen. Ze hadden een sterk leger van goed getrainde soldaten. De Romeinen konden schrijven. Wij gebruiken die letters nog steeds. De Romeinen waren knappe bouwers. Ze bouwden stenen huizen en tempels.
In die tijd woonden de Germanen in ons land. Zij waren boeren. De Romeinen brachten veel nieuwe dingen. (zie volgende filmpje)
- **Dia 6** Filmpje over de Romeinen in ons land, <http://entoen.nu/romeinselimes/beeld-en-geluid/schooltv-beeldbankclip-romeinen-in-ons-land#beeld> (klaarzetten na de reclame). 3.02 minuten.
Bespreken welke nieuwe dingen de Romeinen brachten en welke we nu nog steeds hebben. (druiven, perziken, kippen, stenen huizen, wegen, spiegels, messen, lepels, glas en geld als ruilmiddel.)
- Dia 7** De Middeleeuwen Bekijken van het pictogram: wat zie je hier allemaal? *Op de achtergrond een stukje van een zuil uit een klooster (hier gaan we niet op in). Op de voorgrond een ridderhelm.*
In de Middeleeuwen waren de meeste mensen boeren. Ze werkten vaak op het land van een kasteel. In de kastelen woonden ridders.
Het plaatje van de boeren bij het kasteel laten verschijnen na het bespreken van het pictogram.
- **Dia 8** Filmpje - <http://www.schooltv.nl/video/het-ontstaan-van-kastelen-dikke-muren-kleine-vensters-een-slotgracht-en-een-ophaalbrug/#q=kasteel%20middeleeuwen> 1.59 min.
Bespreken wat leerlingen herkennen nav het gesprek bij dia 7: Hoe zagen de kastelen eruit? (dikke stenen muren, torens, slotgracht, ophaalbrug). Boeren mochten er schuilen voor gevaar.
- **Dia 9** De tijdbalk
We hebben nu de hele tijdbalk bekeken, het laatste stuk vorige week. Welke tijden waren dat? (Tijd van de Stoommachines, van de Wereldoorlogen en van Televisie & Computer.)
Vandaag hebben we het eerste stuk bekeken. Welke tijden waren dat? (Tijd van Jagers & Boeren, Romeinse tijd, Middeleeuwen.)
Je ziet dat daar nog een stukje tussen zit met drie kleurtjes. Die stukjes slaan we nu nog even over. Dat komt in groep 5 of 6.
We kijken wel heel even naar de plaatjes die erbij horen. De pictogram's met muisklikken laten verschijnen.
- Dia 10:** Op het digibord (www.historischtijdsbesef.nl) staan afbeeldingen uit de drie tijden.
Afbeeldingen op de juiste plaats op de digitale tijdlijn plaatsen en bespreken wat we deze les hebben geleerd, door bij iedere afbeelding te benoemen waarom deze afbeelding bij dit tijdvak hoort en te vragen: is dat nu nog zo? Wat is er anders? Wat is er hetzelfde gebleven.
De volgende afbeeldingen (geplastificeerd) op half A4 voor de klassikale tijdbalk worden opgehangen.

Goede plaatsen voor de afbeeldingen bij dia 10

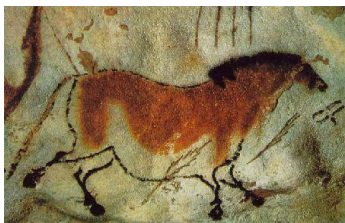

JAGERS

BOEREN

ROMEINSE TIJD

MIDDELEEUEWEN

Wekelijkse TIJDWIJS - activiteiten

Opzet en werkwijze

We hebben bij ieder tijdvak een aantal verhalen en filmpjes geselecteerd. De verhalen komen uit het verhalenboek *Lang Geleden*, A. van Dam en A. de Wolf. De selectie van de verhalen staat hieronder, op blz. 18. De filmpjes zijn geselecteerd van de websites www.entoen.nu en <http://www.schooltv.nl/>.

De verhalen en filmpjes vormen steeds het uitgangspunt om vanuit een tijdvak te werken aan de doelen van historisch tijdsbesef. Tijdens iedere activiteit komen alle doelen zoals beschreven op blz. 2 aan bod. Hieronder staan de doelen kort vermeld, gevolgd door een format voor het verloop van de activiteit. Daarna volgt een overzicht per tijdvak met suggesties voor de uitwerking. Voor ieder van de zes tijdvakken zijn twee activiteiten opgenomen met zowel een verhaal als een filmpje.

Doelen

1. Het gebruiken van tijdsaanduidingen;
2. Toepassen van chronologische volgordes;
3. Werken met de tijdbalk;
4. Gebruik van kenmerkende aspecten (*) in historische begrippen;
5. Benoemen van continuïteit en verandering.

(*) Zie bijlage 1 voor de kenmerkende aspecten per tijdvak.

Verloop van de activiteit

Alle activiteiten starten met kort herhalen van het tijdvak van de vorige keer, door te benoemen welke afbeelding aan de klassikale tijdbalk is gehangen.

Daarna volgt een korte bespreking van het doel en het aanwijzen van het tijdvak van deze keer op de klassikale tijdbalk.

Tijdvak benoemen / hoe lang is dat geleden? (doel 1 en 3) / vragen wie er al iets weet over deze tijd.

- Suggestie 1: Voorlezen van het verhaal (10-15 minuten).

Gesprek over het verhaal, waarin het tijdvak waarin het verhaal zich afspeelt centraal staat.

- De leerkracht stelt enkele inhoudelijke vragen over het verhaal. Daarbij gaat het om de kenmerken van het tijdvak – hoe leefden mensen in die tijd. Er worden historische begrippen gebruikt en op het bord geschreven. (doel 4)

Wat hebben we teruggevonden / is er nu nog uit deze tijd? (doel 5)

Bekijken van enkele afbeeldingen bij het verhaal op het digibord.

Afbeeldingen op het digibord bij de goede tijd plaatsen (doel 2 en 3)

- Suggestie 2: Op het digibord worden afbeeldingen en of filmpjes vertoond. (doel 4)

Gesprek n.a.v. de afbeeldingen of filmpjes:

- Filmpje vergelijken met het verhaal. De kenmerken van de tijd benoemen en historische begrippen gebruiken. (doel 4)
- Vergelijken met nu en met andere tijden. Wat is er nu anders? Wat is er nu nog zo als in de tijd van....? (doel 5)
- Hoe was dat voor de tijd van? en daarna? En nu? (doel 5)

Afbeeldingen op het digibord bij de goede tijd plaatsen (doel 2 en 3)

Afsluiting: Samen met de leerlingen een afbeelding kiezen om (geplastificeerd) op half A4 bij het tijdvak aan de klassikale tijdbalk te hangen (doel 3).

De leerkracht kan er ook voor kiezen deze afbeelding na de les uit te printen en de volgende les te starten met het ophangen van de afbeelding bij de vorige les.

Interactie en opdrachten voor leerlingen

Bij de activiteiten is de interactie belangrijk. De leerlingen moeten daarbij zoveel mogelijk zelf de aanduidingen van tijd en tijdsindeling en de historische begrippen gebruiken.

Als er voldoende tijd is kunnen nog vragen en opdrachten voor de leerlingen worden toegevoegd, zoals:

- Afsluitende vragen na het verhaal of het filmpje:
 - o Zou jij in deze tijd hebben willen leven? Waarom wel of niet?
 - o Welke persoon uit het verhaal / filmpje zou jij willen zijn? Waarom?

- Verwerkingsopdrachten:
 - o Een tekening maken n.a.v. het verhaal, waarin je kunt zien dat het de tijd van.....is;
 - o Een stripverhaal tekenen van een dag van een kind in de tijd van
 - o Een opdracht bij handvaardigheid om een voorwerp uit de tijd van..... te maken.
 - o Een keuze uit de verwerkingsopdrachten die bij de filmpjes op [www.schooltv](http://www.schooltv.nl) staan.

Overzicht van verhalen bij de zes tijdvakken

Tijdvak	Titel	Blz.
Tijd van Jagers en Boeren	1. Jagen en verzamelen - De boot en de kruik 2. De eerste boeren - Het kalf en de tuin	8-10 11-13
Romeinse tijd	3. De Romeinen komen - Verrit en Malor 4. Weg met de Romeinen - Julius Civilis	17-19 20-21
Middeleeuwen	5. Een koning wordt keizer - Karel de Grote 6. De graven van Holland - Floris V	25-27 33-35
Tijd van de Stoommachines	7. De tijd van de koningen - De koning die graag koopman wilde zijn 8. Kinderen in de fabriek - de wet van Samuel van Houten	109-111 116-117
Tijd van de Wereldoorlogen	9. Oorlogstijd - Koningin Wilhelmina 10. Oorlogstijd - Het dagboek van Anne Frank	125-126 127-129
Tijd van Televisie en Computer	11. Na de oorlog - Een nieuwe oorlog en een ramp 12. Na de oorlog - De vooruitgang	130-131 132-133

1. Tijd van Jagers en Boeren - Jagen en verzamelen

DOEL - bespreken en evalueren met leerlingen	We leren over de tijd die het langst geleden is: de tijd van Jagers en Boeren, - dat de eerste mensen jagers en verzamelaars waren; - dat deze mensen leefden van de natuur; - dat vooral de vrouwen planten, vruchten en noten zochten/plukten (verzamelden); - dat vooral de mannen jaagden op dieren in het bos en in het water; - dat ze niet op en vaste plaatsen leefden maar rondtrokken; - dat ze woonden in grotten, tenten van dierenhuiden of hutten van takken; - dat nu niet meer alle mannen jagers zijn, maar dat er nu ook nog wel jagers zijn; - dat nu niet meer alle vrouwen verzamelaars zijn, maar dat mensen nog wel vruchten en noten plukken; - wat er in onze tijd anders is of hetzelfde gebleven als in de tijd van Jagers en Verzamelaars.
AANDUIDINGEN VAN TIJD EN TIJDSINDELING	Het langst geleden - onze tijd Tijd van Jagers en Boeren
HISTORISCHE BEGRIPPEN	Jagers en verzamelaars, stenen bijlen, pijlpunten en speren, vuursteen, – anders en hetzelfde. NB: in het verhaal wordt ook een kruik versierd, maar dit is historisch niet juist – jagers verzamelaars hadden geen aardewerk. Dat kwam pas in de tijd van de eerste boeren. De aardewerken potten die in Pesse zijn gevonden stammen uit een latere tijd. Uit de tijd van jagers en verzamelaars zijn wel versierde beeldjes (Venusbeeldjes) en stenen gevonden, bijvoorbeeld in Brabant het danseresje van Mierlo, ingekerfd in een steen.
MATERIALEN	Verhaal: Jagen en verzamelen - De boot en de kruik Filmpje: http://www.schooltv.nl/video/het-klokhuis-steentijd-jagers-verzamelaars/#q=jagers Digitale TIJDWIJS-tijdbalk, afbeeldingen. Afbeelding om aan de klassikale tijdbalk te hangen - (geplastificeerd) op half A4.

UITWERKING

Kort het doel bespreken:

- We gaan leren hoe mensen leefden in de tijd van Jagers en Boeren.
- Deze tijd aanwijzen op de tijdbalk aan de muur. Tijdvak benoemen / hoe lang is dat geleden? Meer dan 5000 jaar.
- De eerste mensen in deze tijd waren jagers. Pas later werden ze boeren.
- Wie weet al iets over de tijd van de jagers?
- Over de jagers ga ik nu een verhaal voorlezen / gaan we nu een filmpje bekijken

Voorlezen van het verhaal.

Gesprek:

- Over wie gaat dit verhaal? (Maren en Jurre).
- In welke tijd leefden Maren en Jurre? (In de tijd van Jagers en Boeren – meer specifiek: Jagers en Verzamelaars / boeren kwamen later) Hoe lang is dat geleden? (10.000 jaar)
- Waar jaagden ze op? (rendieren, wolven, beren, wilde varkens, vissen).
- Wat verzamelden ze? (noten, vruchten, planten).

Wat hebben we teruggevonden uit deze tijd? (Boot van Pesse, een dorpje in Drenthe – deze staat nu in een museum – messen, bijlen en pijlpunten van vuursteen, ook in musea.)

Afbeeldingen bekijken op het digibord (zie hieronder). De afbeeldingen bespreken in relatie tot het verhaal.

Filmpje – Klokhuys, Steentijd: Jagers en verzamelaars, <http://www.schooltv.nl/video/het-klokhuis-steentijd-jagers-verzamelaars/#q=jagers> tot 2.28 minuten. (klaarzetten na de reclame, op 0.18 min.)

- Gesprek over het filmpje:
 - o Wat herken je uit het verhaal van Maren en Jurre? (boot – de ijstijd - mammoeten-jagers en verzamelaars – messen van vuursteen)
 - o Wat is er anders in de film? (hutten van takken – in het verhaal tenten van dierenhuiden)
 - o Wat is nu anders dan in de tijd van de jagers en verzamelaars? (mensen hebben allemaal verschillende beroepen, er zijn steden en dorpen, kinderen gaan naar school)
- Zijn er nu nog mensen die leven van de natuur? (denk aan indianen, Eskimo's, jagers in Lapland)

Afsluiting: Een afbeelding uitkiezen en deze (evt. in de volgende les) aan de klassikale tijdbalk hangen.

Wat hebben we geleerd? Terugkijken naar de doelen in het schema.

2. Tijd van Jagers en Boeren - De eerste boeren

DOEL - bespreken en evalueren met leerlingen	We leren over de tijd die het langst geleden is: de tijd van Jagers en Boeren, - dat er in de tijd van Jagers en Boeren eerst jagers waren en daarna boeren; - dat de eerste boeren vaste woonplaatsen hadden; - dat ze graan verbouwden en vee hielden; - dat ze woonden in eenvoudige boerderijen; - dat ze stenen potten maakten om eten in te bewaren; - dat ze de stenen potten versierden; - dat de boeren in Drenthe hunebedden bouwden om hun doden te begraven; - wat er in onze tijd anders is of hetzelfde gebleven als in de tijd van de eerste boeren.
AANDUIDINGEN VAN TIJD EN TIJDSINDELING	Het langst geleden - onze tijd Tijd van Jagers en Boeren
HISTORISCHE BEGRIPPEN	De eerste boeren – landbouw – veeteelt – graan – vee – hunebedden – anders en hetzelfde.
MATERIALEN	Verhaal: De eerste boeren – Het kalf en de tuin Digitale TIJDWIJS -tijdbalk, afbeeldingen. Afbeelding om aan de klassikale tijdbalk te hangen - (geplastificeerd) op half A4.

UITWERKING

Kort terugblikken op de vorige les. Wat hebben we toen aan de tijdbalk gehangen / of nu de afbeelding ophangen die vorige week uitgekozen is. Waarom hoort deze afbeelding bij deze tijd?

Het doel van deze keer bespreken:

- We gaan leren hoe mensen leefden in de tijd van Jagers en Boeren.
- Deze tijd aanwijzen op de tijdbalk aan de muur. Tijdvak benoemen / hoe lang is dat geleden?
- Meer dan 5000 jaar.
- Na de jagers kwamen de boeren. Wie weet al iets over de eerste boeren?
- Over de eerste boeren ga ik nu een verhaal voorlezen / gaan we nu een filmpje bekijken.

Voorlezen van het verhaal.

Gesprek:

- Over wie gaat dit verhaal? (De eerste boeren – Jurre, Roem en Ronda).
- In welke tijd leefden de eerste boeren? (In de tijd van Jagers en Boeren – 7000 jaar geleden)
- Waarom waren moesten Roem en Ronda zo vaak verhuizen? (ze moesten naar nieuwe plekken om voedsel te zoeken)
- Waarom konden ze nu langer op een plaats blijven wonen? (omdat ze dieren hadden gevangen en graan gingen verbouwen)
- Waar woonden ze in? (stevige hutten)
- Hoe maakten ze brood? (van meel dat ze tussen twee stenen maalden van graankorrels)

Wat hebben we teruggevonden / is er nu nog uit deze tijd? (hunebedden, aardewerken potten)

- Wat is een hunebed? Wie is er wel eens bij een hunebed geweest?

Afbeeldingen bekijken op het digibord (zie hieronder). De afbeeldingen bespreken in relatie tot het verhaal.

- o Meer informatie bij de plaatjes op de Canonwebsite bij Hunebedden:
<http://entoen.nu/hunebedden/beeld-en-geluid/vensterplaat-hunebedden#beeld>

<http://entoen.nu/vensterplaat-hunebedden>

Filmpje – De eerste boeren: mensen in de steentijd,

<http://www.schooltv.nl/video/de-eerste-boeren-mensen-in-de-steentijd/#q=de%20eerste%20boeren> tot 1.36 minuten. (klaarzetten na de reclame)

- Wat herken je uit het verhaal? (huizen van takken en stro – vee – varkens en geiten – graan malen met stenen – potten bakken)
- Wat is anders dan in de tijd van de Jagers? (Jagers trokken achter het voedsel aan, woonden niet op een vaste plaats.)
- Wat is nu anders dan in de tijd van de eerste boeren? (De meeste mensen zijn geen boer maar hebben andere beroepen, we kopen de producten van de boerderij in de supermarkt.)
- Zijn er nu nog boeren? Ja, maar boeren werken met machines en wonen in moderne boerderijen. In sommige landen lijkt het werk van boeren nog wel op de Tijd van Jagers en Boeren, zoals in het verhaal.

Afsluiting: De afbeeldingen van deze en de vorige activiteit op de digitale **TIJDWIJS**-tijdbalk plaatsen. (zie hieronder)

Een afbeelding uitkiezen en (evt. in de volgende les) aan de klassikale tijdbalk hangen.

Wat hebben we geleerd? Terugkijken naar de doelen in het schema.

JAGERS & BOEREN

--	--	--	--	--	--	--	--

3. De Romeinse tijd - De Romeinen komen

DOEL - bespreken en evalueren met leerlingen	We leren over de Romeinse tijd. Deze tijd hoort ook bij de periode die het langst geleden is. - dat de Romeinse tijd na de tijd van Jagers en Boeren kwam; - dat toen de Romeinen kwamen, in ons land Bataven en Friezen woonden; - dat de Romeinen uit Rome kwamen; - dat de Romeinen goed konden bouwen (legerkampen, steden, grote gebouwen); - dat we nu nog dingen van de Romeinse tijd hebben/gebruiken (munten, glas, letters, gebouwen).
AANDUIDINGEN VAN TIJD EN TIJDSINDELING	Het langst geleden - onze tijd De Romeinse tijd - begin van de Romeinse tijd in Nederland
HISTORISCHE BEGRIPPEN	Romeinen - Bataven - Friezen - keizer - Rome - anders en hetzelfde.
MATERIALEN	Verhaal: De Romeinen komen - Verrit en Malor Digitale TIJDWIJS-tijdbalk, afbeeldingen. Afbeelding om aan de klassikale tijdbalk te hangen - (geplastificeerd) op half A4.

UITWERKING

Kort terugblikken op de vorige les. Wat hebben we toen aan de tijdbalk gehangen / of nu de afbeelding ophangen die vorige week uitgekozen is. Waarom hoort deze afbeelding bij deze tijd?

Het doel van deze keer bespreken:

- We gaan leren hoe mensen leefden in de Romeinse tijd.
- Deze tijd aanwijzen op de tijdbalk aan de muur. Tijdvak benoemen / hoe lang is dat geleden? - 2000 jaar
- De Romeinse tijd kwam na de tijd van Jagers en Boeren.
- Wie weet al iets over de Romeinse tijd?
- Ik ga nu een verhaal voorlezen over het begin van de Romeinse tijd in ons land. / We gaan hierover een filmpje bekijken.

Voorlezen van het verhaal.

Gesprek:

- Over wie gaat dit verhaal? ().
- In welke tijd leefden Verrit en Malor? (In de Romeinse tijd - 2000 jaar geleden)
- Welke groepen mensen leefden in ons land toen de Romeinen kwamen? (Friezen, Bataven)
- Bij welke groep hoorden Verrit en Malor (Friezen) en wat vonden ze van de komst van de Romeinen? (Ze waren niet blij - ze gingen naar de keizer in Rome).
- Wie was de baas van alle Romeinen? (de keizer in Rome)
- Wat zagen Verrit en Malor allemaal in Rome? (grote stad, stenen huizen, tempels, paleizen, arena waar gladiatoren met wilde dieren vchten)
- Wat hebben we teruggevonden / is er nu nog uit deze tijd? (opgravingen, gebouwen, onze letters)

Afbeeldingen bekijken op het digibord (zie hieronder). De afbeeldingen bespreken in relatie tot het verhaal.

- o Een Romeinse legerkamp, een Romeinse weg en het Colosseum.

Filmpje – Canonclip 5-6 tot 1.49. <http://entoen.nu/romeinselimes/beeld-en-geluid/canonclip-de-romeinse-limes-%28groep-5-en-6%29#beeld>

- Wat herken je uit het verhaal? (Romeinse leger – legerkampen)
- Wat is er in de Romeinse tijd anders dan in de tijd van Jagers en Boeren? (De boeren hadden geen steden, maar in de Romeinse tijd waren er nog steeds boeren – ze leerden wel nieuwe producten en dieren kennen, zoals perziken, druiven en kippen)
- Wat is in onze tijd nog van de Romeinen overgebleven? (letters, betalen met munten, spiegels, glas, stenen huizen)

Afsluiting: Een afbeelding uitkiezen en (evt. in de volgende les) aan de klassikale tijdbalk hangen. Wat hebben we geleerd? Terugkijken naar de doelen in het schema.

4. De Romeinse tijd - Weg met de Romeinen

DOEL - bespreken en evalueren met leerlingen	We leren over het einde van de Romeinse tijd. Deze tijd hoort ook bij de periode die het langst geleden is; - dat de Bataven in opstand kwamen tegen de Romeinen; - dat Julius Civilis hun leider was; - dat de Romeinse soldaten weer uit onze streken vertrokken (ongeveer in het jaar 400); - dat er toen andere volken naar Nederland kwamen; - dat na de Romeinse tijd de Middeleeuwen begonnen.
AANDUIDINGEN VAN TIJD EN TIJDSINDELING	Het langst geleden - onze tijd De Romeinse tijd – einde van Romeinse tijd in Nederland
HISTORISCHE BEGRIPPEN	Romeinen – Bataven – Friezen – anders en hetzelfde.
MATERIALEN	Verhaal: Weg met de Romeinen – Julius Civilis Digitale TIJDWIJS -tijdbalk, afbeeldingen. Afbeelding om aan de klassikale tijdbalk te hangen - (geplastificeerd) op half A4.

UITWERKING

Kort terugblikken op de vorige les. Wat hebben we toen aan de tijdbalk gehangen / of nu de afbeelding ophangen die vorige week uitgekozen is. Waarom hoort deze afbeelding bij deze tijd?

Het doel van deze keer bespreken:

- We gaan leren hoe er een einde kwam aan de Romeinse tijd.
- Deze tijd aanwijzen op de tijdbalk aan de muur. Tijdvak benoemen / hoe lang is dat geleden? 2000-1500 jaar
- Wie weet al iets over het einde van de Romeinse tijd?
- De Romeinse tijd eindigde ongeveer in het jaar 500. (De Romeinse legers trokken zich al eerder, rond het jaar 400, terug uit onze streken)
- Ik ga nu een verhaal voorlezen over het einde van de Romeinse tijd in ons land. / We gaan hierover een filmpje bekijken.

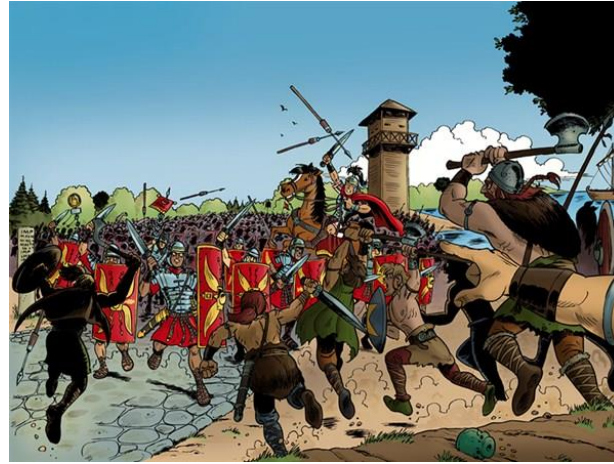
Voorlezen van het verhaal.

Gesprek:

- Over wie gaat dit verhaal? (Julius Civilis, een Bataafse legerhoofdman, die tegen de Romeinen in opstand komt).
- Waarom kwamen Julius Civilis en de Bataven in opstand tegen de Romeinen? (ze wilden liever vrij zijn, dan voor de Romeinen werken)
- Hoe vochten de mensen in die tijd? (met pijl en boog)
- Wat deed Julius Civilis toen ze gewonnen hadden van de Romeinen? (hij sneed zijn haren af)

Afbeeldingen bekijken op het digibord (zie hieronder). De afbeeldingen bespreken in relatie tot het verhaal. *Meer informatie bij de plaatjes op de Canonwebsite bij Romeinse limes:*

<http://entoen.nu/romeinselimes/beeld-en-geluid/vensterplaat-de-romeinse-limes#beeld>

Filmpje – <http://www.schooltv.nl/video/opstand-van-de-bataven-julius-civilis-tegenover-de-romeinen/#q=romeinen> 1.40 minuten

Wat herken je uit het verhaal? (De opstand van de Bataven o.l.v. Julius Civilis)

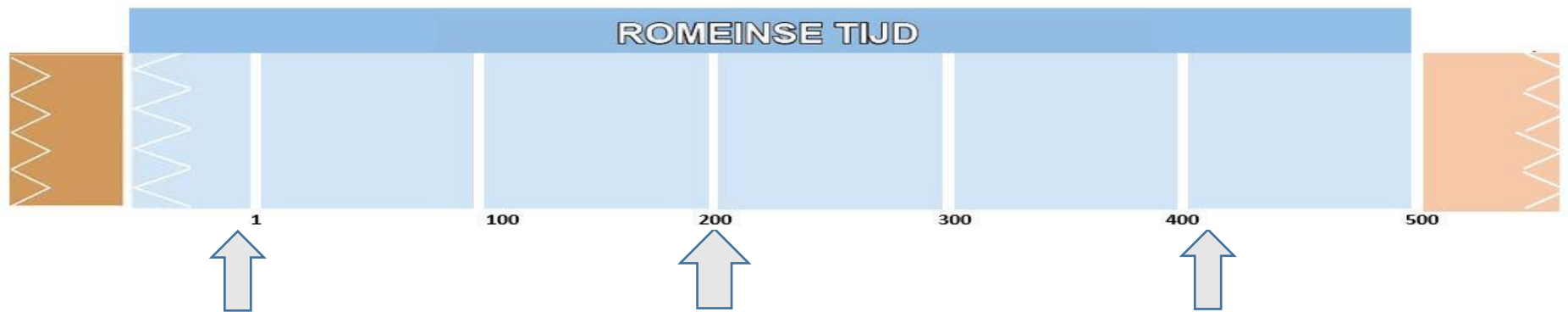
- Wat is er anders dan in het verhaal? (De Romeinen komen terug - Dat klopt, het zou nog ongeveer 300 jaar duren voordat de Romeinse legers Nederland definitief verlaten. Het verhaal klopt hier niet helemaal met de historische gebeurtenissen)
- Als de Romeinen weg zijn komen er andere volkeren in ons land wonen. Wie weet nog welke volken er in het verhaal werden genoemd? (Dat zijn er veel – de Saksen en Franken zijn de belangrijkste). Deze mensen waren boeren.
- De periode na de Romeinse tijd heet de Middeleeuwen – daarover vertel ik volgende week een verhaal.

Afsluiting:

De afbeeldingen van deze en de vorige activiteit op de digitale **TIJDWIJS**-tijdbalk plaatsen. (zie hieronder)

Een afbeelding uitkiezen en (evt. in de volgende les) aan de klassikale tijdbalk hangen.

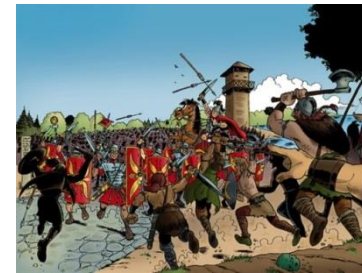
Wat hebben we geleerd? Terugkijken naar de doelen in het schema.

De Romeinen
komen

Romeins legerkamp

De Romeinen gaan weg

5. De Middeleeuwen - Een koning wordt keizer

DOEL - bespreken en evalueren met leerlingen	We leren over de Middeleeuwen. Deze tijd is heel lang geleden, meer dan 1000 jaar. - dat de Middeleeuwen na de Romeinse tijd kwamen; - dat Karel de Grote een middeleeuwse koning was die keizer werd; - dat Karel de Grote een groot rijk had, waar ook Nederland bij hoorde; - dat Karel zijn rijk bestuurd door rond te reizen; - dat hij stukken land in leen gaf aan leenmannen; - wat er in onze tijd anders is of hetzelfde gebleven als in de Middeleeuwen.
AANDUIDINGEN VAN TIJD EN TIJDSINDELING	Heel lang geleden - Middeleeuwen
HISTORISCHE BEGRIPPEN	Ridder - kasteel - Karel de Grote - paus - anders en hetzelfde.
MATERIALEN	Verhaal: Een koning wordt keizer - Karel de Grote Digitale TIJDWIJS-tijdbalk, afbeeldingen. Afbeelding om aan de klassikale tijdbalk te hangen - (geplastificeerd) op half A4.

UITWERKING

Kort terugblikken op de vorige les. Wat hebben we toen aan de tijdbalk gehangen / of nu de afbeelding ophangen die vorige week uitgekozen is. Waarom hoort deze afbeelding bij deze tijd?

Het doel van deze keer bespreken:

- We gaan leren over de tijd van de Middeleeuwen.
- Deze tijd aanwijzen op de tijdbalk aan de muur. Tijdvak benoemen / hoe lang is dat geleden? 1500 - 500 jaar.
- Wie weet al iets over de Middeleeuwen?
- De Middeleeuwen kwamen na de Romeinse tijd.
- Ik ga nu een verhaal voorlezen over een keizer uit de Middeleeuwen. / We gaan hierover een filmpje bekijken.

Gesprek:

- Over wie gaat dit verhaal? (Karel de Grote).
- In welke tijd leefde Karel de Grote? (in de Middeleeuwen, rond het jaar 800- dat is meer dan 1200 jaar geleden)
- Waarom ging Karel de Grote naar Rome? (om de paus te helpen en om keizer te worden)
- Hoe bestuurdde hij zijn grote rijk? (hij reisde rond om overal te gaan kijken en werd geholpen door ridders die stukken land te leen kregen, leenmannen)
- Wat is er nu nog uit deze tijd? (de dom in Aken - standbeelden - de troon van Karel)

Afbeeldingen bekijken op het digibord (zie hieronder).

De afbeeldingen bespreken in relatie tot het verhaal. Een afbeelding uitkiezen voor de klassikale tijdbalk.

- o Een schilderij van Karel de Grote.
- o Afbeelding van Karel de Grote bij de paus.
- o De troon van Karel de Grote is na al die jaren nog steeds bewaard gebleven. Hij staat in de Domkathedraal in Aken. Het is de oudst bewaarde troon uit West-Europa. Ook na Karel de Grote is de troon nog veel gebruikt. Er zijn ongeveer dertig Duitse keizers en koningen die ook op deze troon mochten zitten om gekroond te worden. Terwijl de meeste tronen er mooi en luxe uitzien, is deze oude troon van marmer (steen). Echt lekker zal hij waarschijnlijk dus niet gezeten hebben.
- o De Dom in Aken. Hij is gebouwd op de plek waar vroeger de palts (het paleis) van keizer Karel de Grote stond. In de Dom kun je nog veel spullen zien die iets met Karel te maken hebben. Zo kun je er zijn mooi versierde grafkist en troon bekijken.

Filmpje –Klokhuis: <http://www.schooltv.nl/video/het-klokhuis-canon-karel-de-grote/#q=karel%20de%20grote> de eerste 4 minuten

- Wat herken je uit het verhaal? (Karel is groot – hij was koning en keizer – hij had een groot rijk – hij gaf stukken land in leen aan leenmannen)
- Wat is nu anders dan of hetzelfde als in de tijd van de Romeinen? (De Romeinen hadden ook een keizer, maar die reisde niet rond)
- Wat is er nu nog zo als in de tijd van Karel de Grote? (kinderen gaan naar school)
- Wat is er nu anders? (alle kinderen gaan naar school – niet alleen rijke kinderen)

Afsluiting: Een afbeelding uitkiezen en (evt. in de volgende les) aan de klassikale tijdbalk hangen. Wat hebben we geleerd? Terugkijken naar de doelen in het schema.

6. De Middeleeuwen - De graven van Holland

DOEL - bespreken en evalueren met leerlingen	We leren over de Middeleeuwen en over graaf Floris V. - dat Floris V in graaf en ridder was; - dat hij twee kastelen had: De Ridderzaal en het Muiderslot; - dat hij goed zorgde voor de boeren in zijn land: hij bouwde wegen en dijken en ze mochten bij gevaar schuilen in zijn kasteel; - dat hij ruzie had met andere ridders en met de Engelse koning; - dat hij door vijandige ridders werd vermoord; - wat er in onze tijd anders is of hetzelfde gebleven als in de tijd van Floris V.
AANDUIDINGEN VAN TIJD EN TIJDSINDELING	Heel lang geleden - Middeleeuwen
HISTORISCHE BEGRIPPEN	Ridders – kastelen – Floris V – Ridderzaal – Muiderslot – anders en hetzelfde.
MATERIALEN	Verhaal: De graven van Holland – Floris V Digitale TIJDWIJS-tijdbalk, afbeeldingen. Afbeelding om aan de klassikale tijdbalk te hangen - (geplastificeerd) op half A4.

UITWERKING

Kort terugblikken op de vorige les. Wat hebben we toen aan de tijdbalk gehangen / of nu de afbeelding ophangen die vorige week uitgekozen is. Waarom hoort deze afbeelding bij deze tijd?

Het doel van deze keer bespreken:

- We gaan leren over een graaf uit de Middeleeuwen. Hij leefde ongeveer tussen 1200 en 1300.
- Deze tijd aanwijzen op de tijdbalk aan de muur. Tijdvak benoemen / hoe lang is dat geleden? – 800 jaar.
- Wie weet al iets over deze tijd?
- Ik ga nu een verhaal voorlezen over Floris V. / We gaan hierover een filmpje bekijken.

Voorlezen van het verhaal.

Gesprek:

- Waar woonde Floris V? (in 2 kastelen – Ridderzaal en Muiderslot)
- Hoe zorgde Floris V voor de boeren? (hij bouwde wegen en dijken en hij liet ze schuilen in het kasteel als er gevaar was)
- Hoe heette het zoontje van Floris V? (Jantje - Evt. het liedje nog een keer zingen).
- Wie waren vrienden van Floris V en hoe hielpen ze Floris? (boeren, ze probeerden hem te bevrijden toen hij gevangen werd genomen door zijn vijanden)
- Wat hebben we teruggevonden / is er nu nog uit deze tijd? (De Ridderzaal, waar nu de koning ieder jaar de troonrede voorleest en het Muiderslot, waar je op bezoek kunt gaan. Vlakbij de Ridderzaal staat een beeld van Jantje.)

Afbeeldingen bekijken op het digibord (zie hieronder).

De afbeeldingen bespreken in relatie tot het verhaal.

- o *De Ridderzaal.*
- o *Het Muiderslot*
- o *Beeld van graaf Jantje, 2 x.*

Filmpje – Canonclip Floris V – 1.45 min.

<http://entoen.nu/florisv/beeld-en-geluid/canonclip-floris-v-%28groep-5-en-6%29#beeld>

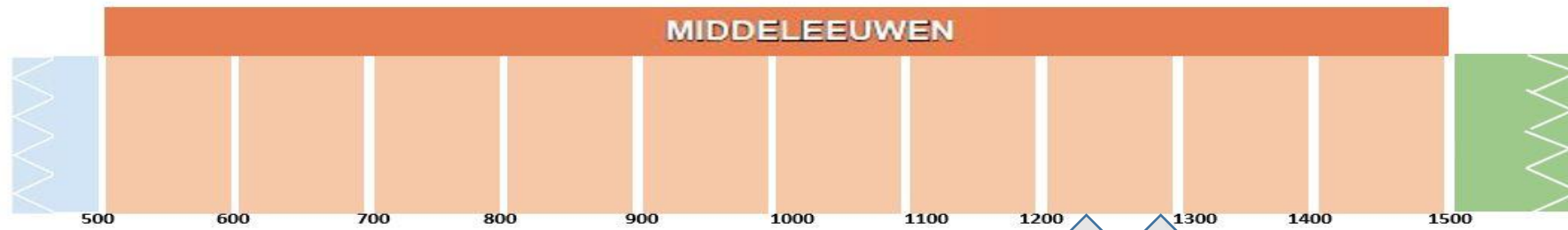
- Wat herken je uit het verhaal? (Floris V – 2 kastelen – vriend van de boeren – gevangen genomen door vijandige edelen)
- Wat is nu anders dan of hetzelfde als in de tijd van Karel de Grote? (veel hetzelfde: de kerk was nog steeds belangrijk, er waren ook ridders)
- Wat is er nu nog zo als in de tijd van Floris V? (De Ridderzaal en het Muiderslot zijn er nog – maar er wonen geen ridders meer)

Afsluiting:

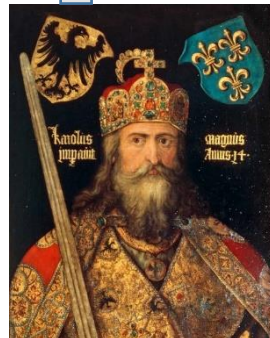
De afbeeldingen van deze en de vorige activiteit op de digitale **TIJDWIJS**-tijdbalk plaatsen. (zie hieronder)

Een afbeelding uitkiezen en (evt. in de volgende les) aan de klassikale tijdbalk hangen.

Wat hebben we geleerd? Terugkijken naar de doelen in het schema.

Karel de Grote bij
de Paus 774

Karel de Grote
keizer 800

De Ridderzaal
1250

Muiderslot
1280

7. Tijd van de Stoommachines - De tijd van de koningen

DOEL - bespreken en evalueren met leerlingen	We leren over de van Burgers en Stoommachines, van 1800 tot 1900 - dat Willem I in deze tijd koning werd; - dat de stoommachine was uitgevonden; - dat er spoorwegen werden aangelegd; - dat de eerste trein (de Arend) tussen Amsterdam en Haarlem reed; - dat deze trein nu in een museum staat; - wat er in onze tijd anders is of hetzelfde gebleven als in de tijd van de Stoommachines.
AANDUIDINGEN VAN TIJD EN TIJDSINDELING	Lang geleden – de tijd van de Stoommachines
HISTORISCHE BEGRIPPEN	Willem I, koning, stoommachine, stoomtrein, spoorwegen – anders en hetzelfde.
MATERIALEN	Verhaal: De tijd van de koningen, De Koning die graag koopman wilde zijn. Digitale TIJDWIJS -tijdbalk Afbeeldingen om aan de klassikale tijdbalk te hangen - geplastificeerd op half A4.

UITWERKING

Kort terugblikken op de vorige les. Wat hebben we toen aan de tijdbalk gehangen / of nu de afbeelding ophangen die vorige week uitgekozen is. Waarom hoort deze afbeelding bij deze tijd?

Het doel van deze keer bespreken:

- We gaan leren over de tijd van de Stoommachines.
- Deze tijd aanwijzen op de tijdbalk aan de muur. Tijdvak benoemen / hoe lang is dat geleden? – 200 jaar.
- Wie weet al iets over deze tijd?
- Ik ga nu een verhaal voorlezen over Koning Willem I. / We gaan hierover een filmpje bekijken.

Voorlezen van het verhaal.

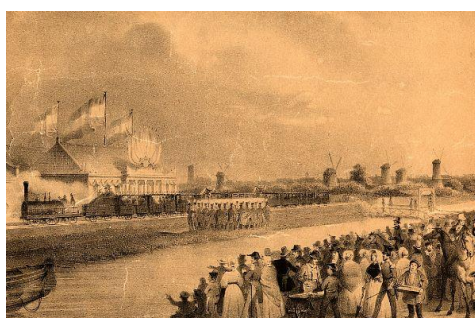
Gesprek:

- Over wie gaat dit verhaal? / In welke tijd leefde hij en welke belangrijke dingen heeft hij gedaan?
- Waarom werd koning Willem I ook wel koopman-koning genoemd?
- Waar reed de eerste trein en hoe reageerden de mensen daarop?
- Wat herinnert nu nog aan de tijd van Koning Willem I? (Hij is een verre voorvader van koning Willem Alexander, via Willem II en III, Emma, Wilhelmina, Juliana, Beatrix. In het Spoorwegmuseum in Utrecht kun je de eerste trein nog zien, De Zuid-Willemsvaart is een kanaal uit de tijd van Willem I).

Afbeeldingen bekijken op het digibord (zie hieronder).

De afbeeldingen bespreken in relatie tot het verhaal.

Willem I - gravure van de feestelijke opening van de eerste spoorlijn op 20 september 1839 - replica van De Arend (spoorwegmuseum). (Verwijzen naar de afbeelding van de 'originele' Arend die al aan de tijdbalk hangt)

Filmpje – Klokhuys: tot 3.39 min.

<http://www.schooltv.nl/video/het-klokhuys-canon-de-1e-spoorlijn/#q=de%20eerste%20trein>

- Wat herken je uit het verhaal? / Wie heeft de eerste trein (de Arend) wel eens gezien in het Spoorwegmuseum?
- Wie heeft wel eens in een stoomtrein gereden? Hoe was dat? Wat herken je van het filmpje?
- Wat was in de eerste trein anders dan in de treinen van nu? (stoom – 1^e, 2^e. en 3^e klas, geen ramen, houten banken)
- Zouden jouw opa en oma nog met de stoomtrein gereisd kunnen hebben? (Dat is onwaarschijnlijk, maar het zou misschien kunnen. De laatste stoomtrein in normale dienst in Nederland reed op 7 januari 1958, direct het Nederlands Spoorwegmuseum in.)

Afsluiting: Een afbeelding uitkiezen en (evt. in de volgende les) aan de klassikale tijdbalk hangen. Wat hebben we geleerd? Terugkijken naar de doelen in het schema.

8. Tijd van de Stoommachines - Kinderen in de fabriek

DOEL - bespreken en evalueren met leerlingen	We leren over het leven van kinderen in de tijd van de stoommachines. - dat kinderen in die tijd moesten werken in fabrieken; - dat ze lange dagen maakten en geen vakanties hadden; - dat Sam van Houten een wet maakte die verbood dat kinderen van 6 tot 12 jaar in fabrieken werkten; - dat kinderen door deze wet vaker naar school gingen; - wat er in onze tijd anders is of hetzelfde gebleven als in de tijd van de eerste fabrieken.
AANDUIDINGEN VAN TIJD EN TIJDSINDELING	Heel lang geleden – lang geleden – onze tijd Tijd van de stoommachines: 1800-1900 - Tijd van televisie en computer: 1950-nu
HISTORISCHE BEGRIPPEN	Stoommachines - kinderarbeid – fabrieken – kindwet – Tweede Kamer – regering – wet - leerplicht – Samuel van Houten – anders en hetzelfde.
MATERIALEN	Verhaal: Kinderen in de fabriek, de wet van Samuel van Houten. Digitale TIJDWIJS-tijdbalk Afbeeldingen om aan de klassikale tijdbalk te hangen - geplastificeerd op half A4.

UITWERKING

Kort terugblikken op de vorige les. Wat hebben we toen aan de tijdbalk gehangen / of nu de afbeelding ophangen die vorige week uitgekozen is. Waarom hoort deze afbeelding bij deze tijd?

Het doel van deze keer bespreken:

- We gaan leren over de tijd van de Stoommachines, over de fabrieken in die tijd.
- Deze tijd aanwijzen op de tijdbalk aan de muur. Tijdvak benoemen / hoe lang is dat geleden? – 200 jaar.
- Wie weet al iets over deze tijd?
- Ik ga nu een verhaal voorlezen over kinderen in een fabriek. / We gaan hierover een filmpje bekijken.

Voorlezen van het verhaal.

Gesprek:

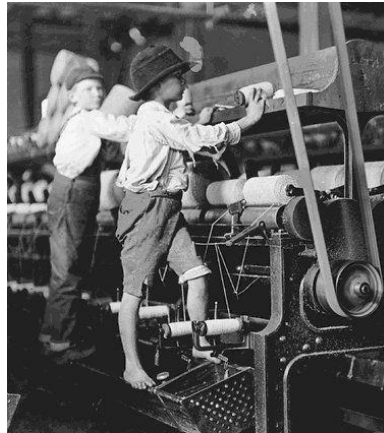
- Over wie gaat dit verhaal, wie was hij? (Sam van Houten – lid van de Tweede Kamer).
- Hoe oud waren de kinderen in de touwfabriek? (5, 6, 7,8)
- Waarom vond hij het niet goed dat kinderen in fabrieken werkten? (te jong, niet uitgeslapen, en ze konden niet naar school)
- Waarom vonden fabrieksdirecteuren het wel goed dat kinderen in de fabrieken werkten? (hun ouders kregen geld – de lonen waren laag).
- Zijn er nu nog steeds wetten voor kinderen? (Leerlichtwet, sinds 1901 – kinderen moeten van 5 t/m 18 jaar naar school)

- Zijn er nu nog kinderen die in fabrieken werken? (denk aan de derde wereld)

Afbeeldingen bekijken op het digibord (zie hieronder).

De afbeeldingen bespreken in relatie tot het verhaal. Informatie op <http://entoen.nu/kinderarbeid>

- o *Sam van Houten, kinderarbeid in fabrieken*

Filmpje – Klokhuis – afhankelijk van de tijd tot 3.14 of tot 8.01 min.

<http://www.schooltv.nl/video/het-klokhuis-canon-kinderarbeid/#q=kinderarbeid>

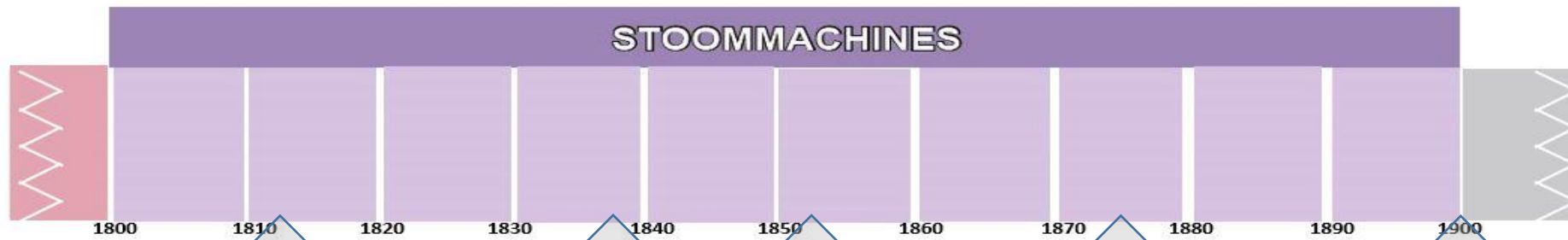
- Wat herken je uit het verhaal?
- Werkten kinderen ook al voordat er fabrieken waren? (Ze hielpen hun ouders thuis)
- Wat voor werk deden kinderen in de textielfabriek en waarom was dat gevaarlijk? (alleen als het filmpje tot aan 8 min. is bekeken)
- Help jij de ouders ook wel eens thuis? Wat is het verschil met lang geleden in de tijd van de Stoommachines?

Afsluiting:

De afbeeldingen van deze en de vorige activiteit op de digitale **TIJDWIJS**-tijdbalk plaatsen. (zie hieronder)

Een afbeelding uitkiezen en (evt. in de volgende les) aan de klassikale tijdbalk hangen.

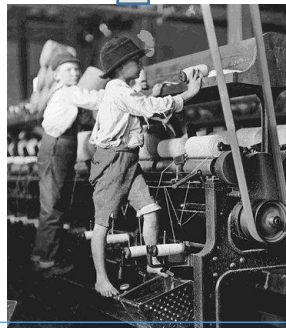
Wat hebben we geleerd? Terugkijken naar de doelen in het schema.

Willem I
koning 1813

Eerste trein
1839

Kinderen werken in
fabrieken tot 1874

Kinderwet van
Houten 1874

Kinderen naar
school 1901

9. Tijd van de Wereldoorlogen - Koningin Wilhelmina

DOEL - bespreken en evalueren met leerlingen	We leren over de tijd van de Wereldoorlogen, - dat Nederland in de eerste Wereldoorlog niet meedeed; - dat Nederland in de Tweede Wereldoorlog in oorlog was met Duitsland; - dat koningin Wilhelmina in die tijd koningin van Nederland was; - wat er in onze tijd anders is of hetzelfde gebleven als in de tijd van Koningin Wilhelmina.
AANDUIDINGEN VAN TIJD EN TIJDSINDELING	Lang geleden, de tijd van de Wereldoorlogen
HISTORISCHE BEGRIPPEN	De eerste Wereldoorlog, de Tweede Wereldoorlog, koningin Wilhelmina, Koningin Juliana, Koningin Beatrix – anders en hetzelfde.
MATERIALEN	Verhaal: Oorlogstijd, Koningin Wilhelmina Digitale TIJDWIJS-tijdbalk , afbeeldingen. Afbeeldingen om aan de klassikale tijdbalk te hangen - geplastificeerd op half A4.

UITWERKING

Kort terugblikken op de vorige les. Wat hebben we toen aan de tijdbalk gehangen / of nu de afbeelding ophangen die vorige week uitgekozen is. Waarom hoort deze afbeelding bij deze tijd?

Het doel van deze keer bespreken:

- We gaan leren over de tijd van de Wereldoorlogen.
- Deze tijd aanwijzen op de tijdbalk aan de muur. Tijdvak benoemen / hoe lang is dat geleden? – 100 jaar.
- Wie weet al iets over deze tijd?
- Ik ga nu een verhaal voorlezen over koningin Wilhelmina. / We gaan hierover een filmpje bekijken.

Voorlezen van het verhaal.

Gesprek:

- Over wie gaat dit verhaal? (Koningin Wilhelmina, prins Hendrik, Juliana en Bernhard).
- In welke tijd leefde Koningin Wilhelmina? Wat heeft ze allemaal meegemaakt? (Eerste Wereldoorlog, vluchtelingen opvangen; Tweede Wereldoorlog, naar Engeland)
- Wat herinnert nu nog aan de tijd van Koningin Wilhelmina? (Zij is de overgrootmoeder van koning Willem Alexander, via Juliana en Beatrix / De Gouden Koets wordt nog ieder jaar gebruikt met Prinsjesdag).

Afbeeldingen bekijken op het digibord (zie hieronder).

De afbeeldingen bespreken in relatie tot het verhaal.

- o *Eerste Wereldoorlog, Tweede Wereldoorlog, (deze hangt al aan de tijdbalk – naar verwijzen), Koningin Wilhelmina voor Radio Oranje, Koningin Juliana, Koningin Beatrix. Willem Alexander & Maxima.*

Filmpje – Klokhuis tot 5.00 min. <http://www.schooltv.nl/video/het-klokhuis-gouden-koets/#q=koningin%20wilhelmina>

- Wat herken je uit het verhaal? (De Gouden Koets was een cadeau van de stad Amsterdam voor Koningin Wilhelmina en wordt nog steeds gebruikt)
- Wat ben je door het filmpje allemaal te weten gekomen over de Gouden Koets? (weetjes uit het filmpje).
- Wanneer wordt de Gouden Koets gebruikt? (Ieder jaar met Prinsjesdag en voor andere bijzondere gelegenheden zoals Koninklijke huwelijken).

Afsluiting: Een afbeelding uitkiezen en (evt. in de volgende les) aan de klassikale tijdbalk hangen. Wat hebben we geleerd? Terugkijken naar de doelen in het schema.

10. Tijd van de Wereldoorlogen - Anne Frank

DOEL - bespreken en evalueren met leerlingen	We leren over de tijd van de Wereldoorlogen, - dat Nederland in de Tweede Wereldoorlog in oorlog was met Duitsland; - dat Joodse mensen in die tijd werden vervolgd en zich daarom verstopten; - dat Anne Frank zich met haar familie verstopte voor de Duitsers; - dat Anne Frank daarover een dagboek heeft geschreven, waardoor zij wereldberoemd werd en wij veel over haar leven weten; - dat het dagboek van Anne nog veel gelezen wordt en dat er ook films over zijn gemaakt.
AANDUIDINGEN VAN TIJD EN TIJDSINDELING	Lang geleden, de tijd van de Wereldoorlogen
HISTORISCHE BEGRIPPEN	Tweede Wereldoorlog, Anne Frank, dagboek – anders en hetzelfde.
MATERIALEN	Verhaal: Oorlogstijd, Het dagboek van Anne Frank. Digitale TIJDWIJS -tijdbalk, afbeeldingen. Afbeeldingen om aan de klassikale tijdbalk te hangen - geplastificeerd op half A4.

UITWERKING

Kort terugblikken op de vorige les. Wat hebben we toen aan de tijdbalk gehangen / of nu de afbeelding ophangen die vorige week uitgekozen is. Waarom hoort deze afbeelding bij deze tijd?

Het doel van deze keer bespreken:

- We gaan leren over de tijd van de Wereldoorlogen en over Anne Frank.
- Deze tijd aanwijzen op de tijdbalk aan de muur. Tijdvak benoemen / hoe lang is dat geleden? – 100 jaar.
- Wie weet al iets over deze tijd?
- Ik ga nu een verhaal voorlezen over Anne Frank. / We gaan hierover een filmpje bekijken.

Voorlezen van het verhaal.

Gesprek:

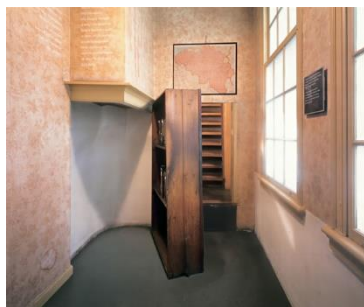
- Over wie gaat dit verhaal en waarom moest zij zich verstoppen?
- Hoe komt het dat we zoveel weten over Anne Frank?
- Wie heeft wel eens een stukje over Anne Frank gelezen of een film/musical over haar gezien?
- Wie is wel eens in het achterhuis in Amsterdam geweest?
- Wat herinnert nu nog aan Anne Frank? (Het Achterhuis kan bezocht worden, het dagboek is er om te lezen, er is zelfs een musical over haar leven)

Afbeeldingen bekijken op het digibord (zie hieronder). Zie voor informatie:

<http://entoen.nu/annefrank>

De afbeeldingen bespreken in relatie tot het verhaal.

- o *Anne Frank, het dagboek, de trap achter de boekenkast, een Jodenster.*

Filmpje: Schooltv, 2.20 min. <http://www.schooltv.nl/video/het-dagboek-van-anne-frank-een-wereldberoemd-boek/#q=anne%20frank>

- Wat herken je uit het verhaal? (Anne Frank, Dagboek, Achterhuis, Tweede wereldoorlog);
- Anne kon niet veel meenemen naar het Achterhuis. Stel dat jij zou moeten onderduiken, wat zou je dan meenemen?
- Zou je zelf een dagboek bij willen houden? Wat zou je er dan in schrijven?
- Wat herinnert nog aan de Tweede Wereldoorlog? (de jaarlijkse herdenkingen op 4 mei en de viering van Bevrijdingsdag op 5 mei)

Afsluiting:

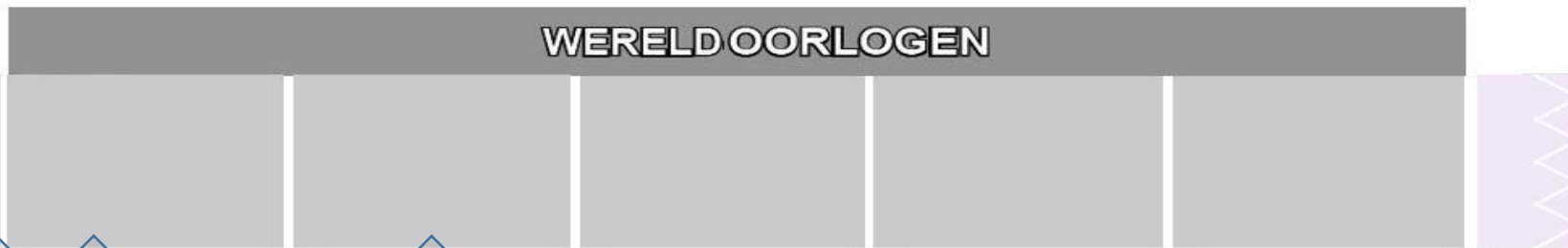
De afbeeldingen van deze en de vorige activiteit op de digitale **TIJDWIJS**-tijdbalk plaatsen. (zie hieronder)

Een afbeelding uitkiezen en (evt. in de volgende les) aan de klassikale tijdbalk hangen.

Wat hebben we geleerd? Terugkijken naar de doelen in het schema.

WERELD OORLOGEN

1900

1910

1920

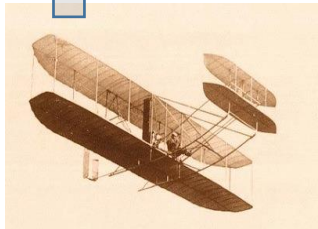
1930

1940

1950

Eerste auto's
1900

Eerste vliegtuig
1903

Eerste Wereldoorlog
1914-1918

Eerste Wereldoorlog
1914-1918

Anne Frank
1929-1945

Tweede Wereldoorlog
1940-1945

Tweede
Wereldoorlog
1940-1945

11. Tijd van Televisie en Computer - Een nieuwe oorlog en een ramp

DOEL - bespreken en evalueren met leerlingen	We leren over de tijd van Televisie en Computer, onze tijd, - dat er in 1953 een grote ramp was, de watersnoodramp, waarbij een deel van Nederland overstroomde; - dat bij deze ramp veel mensen en dieren verdronken; - dat de rest van Nederland in de eerste dagen heel weinig hoorde over de ramp; - dat na deze ramp hoge dijken en dammen gebouwd zijn;
AANDUIDINGEN VAN TIJD EN TIJDSINDELING	Tijd van de Wereldoorlogen, onze tijd.
HISTORISCHE BEGRIPPEN	Watersnoodramp, dijken, dammen, anders en hetzelfde
MATERIALEN	Verhaal: Na de oorlog, een nieuwe oorlog en een ramp. Digitale TIJDWIJS-tijdbalk, afbeeldingen. Afbeeldingen om aan de klassikale tijdbalk te hangen - geplastificeerd op half A4.

UITWERKING

Kort terugblikken op de vorige les. Wat hebben we toen aan de tijdbalk gehangen / of nu de afbeelding ophangen die vorige week uitgekozen is. Waarom hoort deze afbeelding bij deze tijd?

Het doel van deze keer bespreken:

- We gaan leren over de tijd van Televisie en Computer. Dat is onze tijd, waarin wij leven en onze papa's en mama's en opa's en oma's.
- Deze tijd aanwijzen op de tijdbalk aan de muur. Tijdvak benoemen / Wanneer begon deze tijd? hoe lang is dat geleden? – Na de Tweede Wereldoorlog, 60 jaar.
- Ik ga nu een verhaal voorlezen uit het begin van deze tijd, vlak na de Tweede wereldoorlog / We gaan hierover een filmpje bekijken.

Gesprek n.a.v. het verhaal:

- Over wie gaat het verhaal / waarom konden ze niet meteen trouwen na de oorlog? (Jacob en Hanna / Jacob most gaan vechten in Indië)
- Over welke grote ramp gaat het verhaal? Wanneer was dat? Watersnoodramp in 1953)
- Hoe hebben Jacob en Hanna de ramp overleefd?
- Waardoor zal zo'n ramp nu niet meer zou snel kunnen gebeuren? (Deltaplan)

Wat herinnert nog aan deze tijd? (De deltawerken, zoals de Zeelandbrug, de stormvloedkering, jaarlijkse herdenkingen)

Afbeeldingen bekijken op het digibord (zie hieronder).

De afbeeldingen bespreken in relatie tot het verhaal.

- o *reddingsbootje, Koningin Juliana bezoekt het rampgebied, stormvloedkering Oosterschelde.*

Filmpje: Schooltv: Nederland onder water, De watersnoodramp van 1953. 2.02 minuten.

<http://www.schooltv.nl/video/nederland-onder-water-de-watersnoodramp-van-1953/#q=watersnoodramp>

- Wat herken je uit het verhaal? (de watersnoodramp)
- Hoe kwam het dat de rest van Nederland niet meteen wist wat er aan de hand was? (er waren geen mobieltjes en internet bestond niet)
- Hoe zijn veel mensen gered?
- Wat zou jij meenemen als je moest vluchten voor het water?
- Kan zo'n ramp nu nog gebeuren? (De dijken zijn verhoogd en verstevigd, er zijn dammen gebouwd – Deltaplan)

Afsluiting: Een afbeelding uitkiezen en (evt. in de volgende les) aan de klassikale tijdbalk hangen. Wat hebben we geleerd? Terugkijken naar de doelen in het schema.

12. Tijd van Televisie en Computer – De vooruitgang

DOEL - bespreken en evalueren met leerlingen	We leren over de tijd van Televisie en Computer, onze tijd, - dat er in deze tijd veel uitvindingen zijn, zoals de televisie, ruimtevaart, computers en internet; - dat deze uitvindingen heel bijzonder waren en grote veranderingen waken voor de mensen in die tijd.
AANDUIDINGEN VAN TIJD EN TIJDSINDELING	Tijd van de Wereldoorlogen, onze tijd.
HISTORISCHE BEGRIPPEN	Televisie, ruimtevaart, computers, internet – anders en hetzelfde.
MATERIALEN	Verhaal: Na de oorlog, De vooruitgang. Digitale TIJDWIJS -tijdbalk, afbeeldingen. Afbeeldingen om aan de klassikale tijdbalk te hangen - geplastificeerd op half A4.

UITWERKING

Kort terugblikken op de vorige les. Wat hebben we toen aan de tijdbalk gehangen / of nu de afbeelding ophangen die vorige week uitgekozen is. Waarom hoort deze afbeelding bij deze tijd?

Het doel van deze keer bespreken:

- We gaan leren over de tijd van Televisie en Computer. Dat is onze tijd, waarin wij leven en onze papa's en mama's en opa's en oma's.
- Deze tijd aanwijzen op de tijdbalk aan de muur. Tijdvak benoemen.
- Ik ga nu een verhaal voorlezen over wat er allemaal veranderde in deze tijd. / We gaan hierover een filmpje bekijken.

Voorlezen van het verhaal.

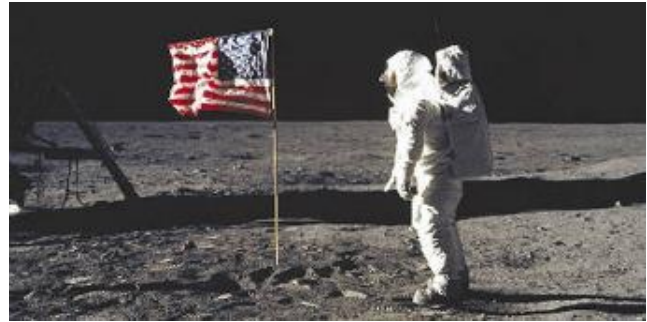
Gesprek:

- Over wie gaat dit verhaal? (Jacob en Hanna en Janneke en Michiel).
- Welke veranderingen zijn er allemaal in de tijd dat Jacob en Hanna pas getrouwd waren? (elektriciteit, stofzuiger, wasmachine, telefoon, televisie, zaterdag vrij, AOW, maanlanding)
- Welke andere belangrijke uitvindingen / veranderingen zijn er ook nog geweest in onze tijd? (computers, mobieltjes, iPads, internet, euro.....)
- Wat zou jij nog graag willen uitvinden?

Afbeeldingen bekijken op het digibord (zie hieronder).

De afbeeldingen bespreken in relatie tot het verhaal. (De televisie hangt al aan de tijdbalk)

Filmpje – Klokhuis – tot 3.19 min. (of 7.02) <http://www.schooltv.nl/video/het-klokhuis-canon-televisie/#q=televisie>

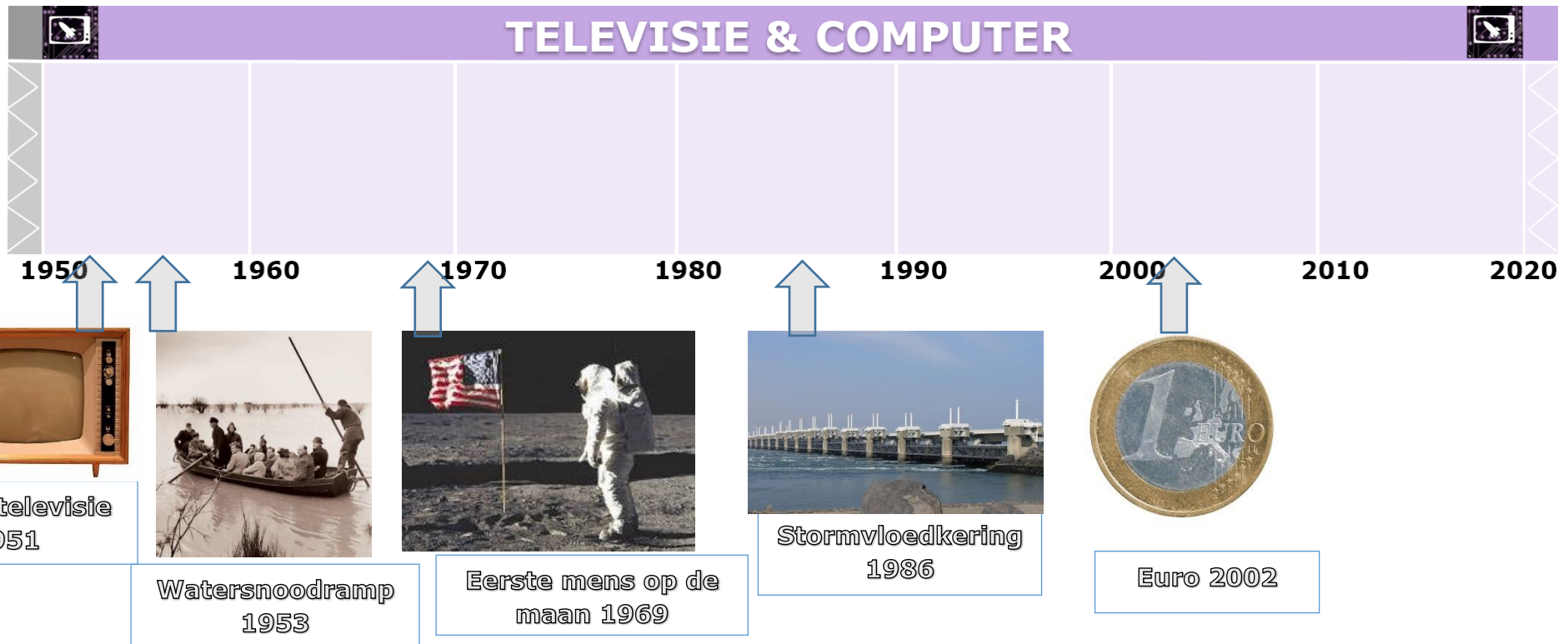
- Wat herken je uit het verhaal? (de uitvinding van de televisie)
- Hoe zagen de eerste televisies eruit? Hoeveel zenders waren er?
- Wat deden de mensen 's avonds voordat er televisie was? (muziek maken, spelletjes, radio luisteren)
- Hoeveel televisies zijn er nu in Nederland? (13 miljoen).
- Waar kijk jij graag naar?

Afsluiting:

De afbeeldingen van deze en de vorige activiteit op de digitale **TIJDWIJS**-tijdbalk plaatsen. (zie hieronder)

Een afbeelding uitkiezen en (evt. in de volgende les) aan de klassikale tijdbalk hangen.

Wat hebben we geleerd? Terugkijken naar de doelen in het schema.

BIJLAGE – Kenmerken van Tijdvakken

Hieronder staat een overzicht met de kenmerken van historisch tijdsbesef bij de activiteiten op het niveau van leerlingen van groep 4. De links verwijzen naar de Canonwebsite, www.entoennu, waar meer informatie over de begrippen te vinden is.

	Jagers & Boeren	Romeinse tijd	Middeleeuwen
Kenmerken en Gebeurtenissen	Jagers en boeren leefden van de natuur. Ze gebruikten werktuigen van steen, zoals bijlen, messen, pijlen en speren. De eerste mensen waren jagers en verzamelaars. Ze trokken rond en woonden in grotten, tenten of hutten. Daarna kwamen de boeren. Ze hadden een vaste woonplaats en gebruikten stenen potten die ze versierden. In Noord-Nederland maakten de boeren bouwwerken van grote stenen om hun doden in te begraven. Hunebedden	In Nederland woonden Germaanse volken, zoals de Friezen en de Bataven. Zij waren boeren. Aan het begin van onze jaartelling veroverden Romeinse soldaten Zuid-Nederland. De Romeinen hadden een groot rijk dat werd bestuurd door een keizer in Rome. De Romeinen waren knappe bouwers. Ze bouwden steden en forten langs de grens van hun Rijk. De Romeinse Limes Ook bouwden ze arena's voor gevechten met wilde dieren. Onze letters zijn overgenomen van de Romeinen. Rond het jaar 400 gaan de Romeinen weer weg uit Nederland.	In de Middeleeuwen waren de meeste mensen boeren. Ze werkten vaak op het land van een kasteel. In de kastelen woonden ridders. De ridders kregen land in leen van de koning. Karel de Grote was een middeleeuwse koning die in 800 keizer werd van een groot rijk, waar ook Nederland bij hoorde. Floris V was een graaf die in twee kastelen woonde: de Ridderzaal en het Muiderslot. Aan het eind van de Middeleeuwen ontstaan er weer steden in Nederland.
Personen	Jagers, Boeren	Romeinse keizers (Julius Caesar, Nero) Romeinen – Germanen - Friezen - Bataven	Karel de Grote, Floris V.

	Stoommachines 1800 - 1900	Wereldoorlogen 1900 - 1950	Televisie & Computer 1950 - nu
Kenmerken en Gebeurtenissen	Door de uitvinding van de stoommachine kwamen er fabrieken waar machines op stoomkracht werkten. In die fabrieken werkten ook kinderen. Ze maakten lange dagen en hadden geen vakanties. Dit bleef zo totdat er een wet kwam die verbood dat kinderen in fabrieken werkten. Vanaf toen gingen kinderen steeds vaker naar school. <u>Verzet tegen kinderarbeid</u> Door de stoommachine ging het reizen sneller. Er kwamen stoomtreinen en stoomschepen. In de tijd van koning Willem I werden er spoorwegen en kanalen aangelegd. <u>De eerste spoorlijn</u>	Belangrijke uitvindingen: - De auto - Het vliegtuig - De radio - De telefoon Er waren 2 wereldoorlogen. In de Eerste Wereldoorlog deed Nederland niet mee. In de Tweede Wereldoorlog vocht Nederland, met nog veel meer landen, tegen Duitsland. In de Tweede Wereldoorlog werden Joodse mensen vervolgd. Veel Joodse mensen verstopten zich voor de Duitsers. Een van die mensen was Anne Frank. Zij schreef een dagboek dat wereldberoemd is geworden. <u>Anne Frank</u>	Belangrijke uitvindingen: - De televisie - De computer - Ruimtevaart - Het internet <u>Televisie</u> in 1951 de eerste televisie-uitzending in Nederland; de wereld bij je thuis. In 1953 was er een grote ramp waarbij veel mensen en dieren verdronken. <u>De Watersnoodramp</u> In 1969 landde de eerste mens op de maan. In 1981 kwam de eerste thuiscomputer en in 1991 kwam het internet. Tot 2002 werd er met guldens betaald. In 2002 werd de euro als betaalmiddel ingevoerd.
Personen	Koning Willem I, de eerste koning van Nederland; wordt de koopman-koning genoemd. Sam van Houten, kinderwetje - kinderen van 6 – 12 gingen vaker naar school.	Koningin Wilhelmina was koningin van Nederland in de tijd van de Tweede Wereldoorlog. Anne Frank werd beroemd door haar dagboek.	Koningin Juliana; Koningin Beatrix; Koning Willem-Alexander

Bronnen:

- <http://tule.slo.nl/OrientatieOpJezelfEnWereld/F-L5253.html>;
- www.entoen.nu
- Wagenaar, H. (ed.). (z.j.). *Geschiedenis voor de basisschool, een domeinbeschrijving als resultaat van een cultuurpedagogische discussie*. Arnhem: Cito, 2^e gewijzigde dr.

